نگرش نو در فهم دین

شب قدر و صدقه فطر

سوال و جواب

جلد هفتم

مؤلف : استاد ولی الله لبیب

طبع دوم

مقدمه :

الحمدلله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام علي رسول الله صلي الله عليه وسلم و بعد.

در اسلام عزیز طوریکه وجوه شر وراه های شیطانی واسباب غضب ورفتن به جهم مالایتناهی است ؛ همان طور مسیر خیر ، روش ها واسباب رحمت اللهی وسایل رفتن به جنت الاعلی ، کسب رضایت خالق نیز به کثرت مشاهده وانجام آن بگونه ساده وسهل می باشد.

از اسباب رحمت اللهی ماه رمضان ماه رحمت است خداوند تعالی جهت ختم شده گناهی بنده اش ، مسیر های مختلف وروش های متفاوت را مشروع گردانیده که تا اینکه بنده از این ماه رمضان طوری بدر آید وماه رحمت وداع کندکه بنده مسلمان همه گناهان وتقصیراتش طوری محوشده باشد، که گویا از مادر جدیدا متولد شده باشد. بناء الله سبحانه وتعالی در پهلوی فرضیه ی روزه گرفتن وجیبه زنده دار ی قیام شب قدر وپرداخت صدقه فطر را نیز مشروع گردانیده که بنده از وقت استفاده نموده جهت خدمت به دین رب العالمین وبه مخلوق ایزد متعال، احکام شب قدر وصدقه فطر را به گونه سوال وجواب در چند صفحه محدود تحریرنموده ام

البته این کتاب شامل احکام مربوط به صدقه فطر وشب قدر می باشد، که حاوی مطالب! معنای شب قدر معنای قدر، چراقدر گفته شده، آیا امت های قبلی شب قدر داشتن ، فضیلت زنده داری شب قدر ، چگونه شب قدر را زنده داری کرد ، آغاز وختم شب قدر، کدام نوع عبادت نمود، آیا در شب قدر همه چیز عبادت می کند در کدام شب ها شب قدر ممکن است، نشانه های شب قدر، صدقه فطر، حکم آن، فضیلت صدقه فطر ، مقدار صدقه فطر، حکمت صدقه فطر، وقت پرداخت صدقه فطر، کدام اشخاص بپردازند وبه برای کی ها چگونه پرداخته شود وچرا پرداخته شود. آیا پرداخت قمیت محصولات جواز دادر؟ باید عرض نمود که همه ي پاسخ ها مطابق به احاديث صحيح نبوي و فقه مذهب حنفي می باشد.

باز هم اظهار عجزو ناتواني مي كنم كه اين كتاب عاري از سهو و خطا در بخش هاي علمي و تخنيكي نيست. بناً از تمام دوستان خود عاجزانه مي خواهم كه بنده را در اصلاح خطاها ، قرار گيريم . ,متوجه سازند، تا همه ما و شما مورد رحمت الله باز هم تاكيد مى كنم اگر اشتباه كرده باشم از طرف نفس من است واگر درست نوشته كرده باشم فضل و منت ذات رب العالمين مي باشد. ومن الله التوفيق

استاد ولي الله « لبيب»

فهرست مطالب

فهرست مطالب

احکام شب های قدر

سوال1- آیا کلمه قدر در قرآن وحدیث ذکر گردیده ویا خیر؟

جواب- بلی کلمه قدر در شریعت مشهور ومستعمل می باشد.

الله جلت عظمته می فرماید: (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ)

ترجمه : ما قرآن را در شب قدر نازل کردیم . ترا چه چیز فهمانده است که چیست شب قدر. شب قدر از هزار شب کرده بهتر است.

عن أبي هُرَيْرَة ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْه أن رَسُول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: وَ مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ).[1]

ترجمه : از ابو هریره رضی الله عنه روایت شده که رسول اکرم صلوات الله علیه فرموده: کسیکه شب های قدر را از روی ایمان واخلاص زنده داری کند، گناهان قبلی وی عفوکرده می شود. در حدیث قیام شب قدر ذکر شده که منظور از قیام شب قدر نمازتهجد ونماز تراویح می باشد.

سوال2- قدر چه معنا دارد؟

جواب- قدر معنای متعدد را افاه می کند.

1. اصل ونهایت چیز
2. حکم کردن وفیصله کردن.
3. طاقت وتوان
4. تنگ ساختن
5. به معنای عظمت وبزرگی.
6. به معنای اندازه وتخمین .

سوال3- چرا این شب را ، شب قدر می گویند؟

1- "البُخاري" 38 (1901) (2014) مسلم" 1731 و"أبو داود" 1372 و"ابن ماجة" 1326 أبي شيبة، (1641) الدارِمِي" 1776

جواب- به گفته دانشمندان . شب قدر را بخاطر شب قدر می گویند که تمام حوادث یک ساله کاینات مخصوصا از انسان در این شب اندازه می شود. یا اینکه بخاطر عظمت واحترام این شب را، بنام شب قدر نام گذاری کردند. ممکن به این خاطر قدر بگویند که همه ساحه های روی زمین وآسمان از کثرت فرشتگان تنگ می شود.

سوال4 - آیا شب قدر در امت ها ی گذاشته وجود داشت؟

جواب- نخیر امت های گذشته از فضیلت این شب محروم بودند.

سوال5- اگر در مورد فضیلت شب قدر معلومات داده شود بهتر خواهد بود؟

جواب- فضیلت شب قدر در قرآن وحدیث بیشتر می باشد ولی من در چند مورد اکتفا می کنم .

1. (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍتَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ)
ترجمه : ما قرآن را در شب قدر نازل کردیم . ترا چه چیز فهمانده است که چیست شب قدر. شب قدر از هزار شب کرده بهتر است. در این شب ملائکه وروح به اجازه پرورد گار به هدف به نازل میشوند. در این شب الی طلوع فجر ,سر رساندن دستور ﷲ سلامتی می باشد.
سبب نزول این آیت شریف را مفسرین چنین توضیح داده اند. ابن کثیر می گوید: پیامبر علیه السلام مردی را از بنی اسرائل توصیف نمود که در مدت هزار سال سلاح را بدست داشت وجهاد می کرد. مسلمانان از بزرگی وکثرت ثواب چنین مرد ﷲ ,تعجب نمودند. سوره را نازل فرمود وبرای بنده گان خود واضح ساخت که اگر شخصی ازامت پیامبر علیه السلام یک شب قدر را عبادت کند . از عبادت یک هزار سال امت های قبلی بهتر وافضل می باشد.

2. مردی از بین اسرائل در مدت هزار سال شب درتهجد وروز؛ روزه ودر جهاد مصروف می بود. مسلمانان از عبادت این شخص تعجب نمودند. سوره ی مبارکه نازل شد. که عبادت

هزار سال آنها معادل به عبادت یک شب قدر این امت می باشد.

3. شخصی از پیامبر علیه الصلاة والسلام سوال نمود که امت های گذشته عمر های نهایت طولانی داشتند حتا بیش از دوهزار سال، طبعاً شخصیکه عمر طولانی داشته باشد، عبادت وی هم بیشتر می شود .کسیکه عبادت وی بیشتر شود فضیلت وی نیز نسبت به دیگران بیشتر می باشد. پس امت آخرزمان بهترین امت است در حالیکه عمر ایشان به تناسب گذشته ها نهایت کم می باشد .این امت چطور بتواند که بر تری وافضلیت را در وقت کم از آن خود نماید. روی رفع این تشویش سوره مبارکه نازل گردید.[2] این سوره همه را اطمنان داد که عبادت یک شب قدر معادل عبادت یک هزا ر ماه، از سائر شب ها است.

4. (تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا) در این شب نازل می شود ملائکه وروح . به اساس نظریات مفسرین ملائکه جهت نوشتن ، گوش دادن به تلاوت مسلمانان برای کسانیکه در شب های قدر زنده داری می کننددعای مغفرت می کنند. یعنی عظمت شب به حدی است که ملیون ها فرشته در این شب سرازیر شده وخداوند توانا به وجود عبادت کننده گان شب قدر به حضورفرشتگان افتخار ومباهات می کند. البته این مباهات رب العالمین سبب مغفرت انسان از گناه هم می شود.

همچنان داشنمدان تفسیر در مورد روح اختلاف نظر دارند که روح کیست؟ بعضی ها می گویند: روح جبرئیل امین است بخاطر عظمت و بزرگذاشت از شب قدر به روی زمین پایئین می شود. بعضی ها می گویند: روح یک نوع ملک خاص می باشد که صرف در به هر صورت که پایین می شود. شب های قدر در روی زمین باشد، منظور از روح ملک مقرب وخاص رب العالمین تنها در شب های قدر جهت قدر دادن مسلمانان در روی زمین پایین می شود.

---

[2]- اسباب نزول را در تفاسیر ابن کثیر ؛صفوة التفسیر وسائر تفاسیر در ذیل سوره انا انزلنا مشاهده کنید.

(سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ) دراین شب همه سلا متی وسلام بوده است. پیرامون معنای سلام در آیت مذکور برداشت های متعدد وجود دارد .

از طرف الله , برای تمام بندگانی که در این شب مصروف عبادت می باشند توسط ملائکه سلام فرستاده شده و برای تک تک ایشان سلام رب العالمین رسانیده می شود.

1. منظور از سلام، فرشتگان برای عبادت کننده گان شب قدر؛ سلام می دهند طوریکه در روایتی از حدیث ذکر شده که در جمله ی ملائکه، یک تعداد ملائکه ی اند که همیشه در گشت بوده بنام سیاحت کننده گان یاد می شوندکه عقب پیدا کردن محل عبادت و عبادت کننده گان می باشندوعملا بر انها سلام می دهند.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، أَوْ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ- قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: إِنَّ للهِ مَلاَئِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الأَرْضِ فُضُلاً عَنْ كُتَّابِ النَّاسِ ، فَإِذَا وَجَدُوا قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللهَ تَنَادَوْا : هَلُمُّوا إِلَى بُغْيَتِكُمْ ، فَيَجِيئُونَ فَيَحُفُّونَ بِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا ، فَيَقُولُ اللهُ : أَيَّ شَيْءٍ تَرَكْتُمْ عِبَادِي يَصْنَعُونَ ؟ فَيَقُولُونَ : تَرَكْنَاهُمْ يَحْمَدُونَكَ وَيُمَجِّدُونَكَ وَيَذْكُرُونَكَ ، فَيَقُولُ : هَلْ رَأَوْنِي ؟ فَيَقُولُونَ : لاَ ، فَيَقُولُ : فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْنِي ؟ فَيَقُولُونَ : لَوْ رَأَوْكَ لَكَانُوا أَشَدَّ تَحْمِيدًا وَتَمْجِيدًا وَذِكْرًا ، فَيَقُولُ : فَأَيَّ شَيْءٍ يَطْلُبُونَ ؟ فَيَقُولُونَ : يَطْلُبُونَ الْجَنَّةَ ، فَيَقُولُ : وَهَلْ رَأَوْهَا ؟ قَالَ : فَيَقُولُونَ : لاَ ، فَيَقُولُ : فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا ؟ فَيَقُولُونَ : لَوْ رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ عَلَيْهَا حِرْصًا وَأَشَدَّ لَهَا طَلَبًا ، قَالَ : فَيَقُولُ : وَمِنْ أَيِّ شَيْءٍ يَتَعَوَّذُونَ ؟ فَيَقُولُونَ : مِنَ النَّارِ ، فَيَقُولُ : وَهَلْ رَأَوْهَا؟ فَيَقُولُونَ : لاَ ، قَالَ : فَيَقُولُ : فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا ؟ فَيَقُولُونَ : لَوْ رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ مِنْهَا هَرَبًا وَأَشَدَّ مِنْهَا خَوْفًا ، قَالَ : فَيَقُولُ : إِنِّي أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ ، قَالَ : فَيَقُولُونَ : فَإِنَّ فِيهِمْ فُلاَنًا الْخَطَّاءَ لَمْ يُرِدْهُمْ إِنَّمَا جَاءَ لِحَاجَتِهِ ، فَيَقُولُ : هُمُ الْقَوْمُ لاَ يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ.[3]

---

[3] - وأخرجه أحمد 252/2 (7419)

ترجمه : ابو هریره ویا ابی سعید رضی الله عنهما از پیامبر
ملائکه ,ﷲ:علیه الصلاة والسلام روایت نموده که می فرماید
های خاص ودر حالت گشت در روی زمین غیر از ملائکه های
نویسنده دارد . زمانیکه قومی را در حالت ذکرمی یابند
سائر ملائکه ها را صدا می کنند . بیائید بسوی مطلوب
وحاجت تان پس میایند وحلقه می زنند حتا الی آسمان دنیا
از ایشان سال می کند که بنده هایم را ,وصل می شوند. ﷲ
به چه چیزگذاشتید وچه کاری می کردند؟ ملائکه می گویند:
ما آنهارا گذاشیتم درحالیکه ثنا؛ عظمتت را یاد می
می گوید: آیا من را دیده اند؟ ملائکه می ,کرند. ﷲ
می گوید: چگونه خواهد بوداگر من ,گویند: نه یارب ! ﷲ
را بی بینند. ملائکه ها می گویند اگر شما را بی بینند
می گوید ,بیشتر ثنا ، عظمتت ویاد ترا خواهند کرد. ﷲ
چه می خواهند ؟ ملائکه می گویند که ایشان جنت را می
می گوید آیا آنها جنت را دیده اند؟ ملائکه ها ,طلبند. ﷲ
می گوید: چگونه ,می گویند: نخیر جنت را ندیده اند. ﷲ
خواهد بود اگر بی بیینند ؟ گفتند اگر جنت را بی بینند
می گوید: از ,شاید حرص ومطالبه بیشتر داشته باشند . ﷲ
چه چیز پناه می طلبند؟ ملائکه ها می گویند: از آتش جهنم
می گوید : چطور خواهد بود اگر جهنم ,پناه می جویند. ﷲ
را مشاهده کنند ؟ ملائکه ها می گویند: اگر جهنم را
مشدهده کنند شاید بیشتر وشدید تر از جهنم پناه
می گوید: شما شاهد باشید که من همه اینها ,بخواهند.ﷲ
را بخشیدم .ملائکه ها می گویند: در بین اینها شخصی است
که خطا کار وبه اساس ضرورت دیگری آمده نه بخاطر عبادت.
می گوید: این ها قومی اند که هم نشین ایشان ,ﷲ
بخاطر این ها نیز مشمول رحمت می شود.

منظور از سلام؛ اعلان سلامتی دین ودنیا برای عبادت کننده گان شب قدر می باشد.

1. ,منظور از سلام. سلامت ماندن عبادت کننده از عذاب ﷲ
واز وسوسه ی شیطان انسی وجنی می باشد .

2. إنَّـا أَنْـزَلْـنَـاهُ فِـي لَـيْلَـةٍ مُـبَـارَكَـةٍ إِنَّـا كُـنَّـا مُـنْـذِرِيـنَ (3) فِـيـهَـا يُـفْـرَقُ كُـلُّ أَمْـرٍ حَـكِـيمٍ)[4]
مـا قـرآن را در شب بـا بـرکت نـازل کـردیـم ومـا تـرسانـنـده هستیم در ایـن شب بـیـان وفـیـصله مـی شود هر کـار بـا حکمت.
بـه گـفـتـه مـفـسیـریـن بـزرگـوار، در شب قـدر تـمـام امـور کـائـنـات از رزق ، حیـات ومـرگ انـسان آغـاز الـی تـمـام امـور درشب قـدر تـخمین انـدازه ومـقـدر مـی گـردد. پـس چـه بـهـتـر از ایـن خـواهـد بـود کـه بـنـده در عـبـادت شب قـدر بـاشد. وتـمـام امـور زنـدگـی دیـنـی ودنـیـوی وی از طـرف الله تـصویـب وبـیـان وبـه فـرشتـگـان, تـفـویـض شـود.

1. عن أبـي هُـرَيْـرَة ، رَضِيَ اللَّهُ عَـنْـه أَن رَسُـول الله صَلَّـى اللَّهُ عَـلَـيْـهِ وَسَلَّمَ قَـالَ : روايـة وَمَـنْ قَـامَ لَـيْـلَـةَ الْـقَـدْرِ إِيـمَـانًـا وَاحْـتِـسَابًـا غُـفِـرَ لَـهُ مَـا تَـقَـدَّمَ مِـنْ ذَنْـبِـهِ.)[5]
تـرجمـه : از ابـو هـریـره رضی الله عنـه روایـت شده کـه رسول اکـرم صلـوات الله علـیـه فـرمـوده است: کـسیـکه شب هـای قـدر را از روی ایـمـان واخلاص زنـده داری کـنـد گـنـاهـان قـبـلـی وی عـفـوکـرده مـیـشود. در حدیث قـیـام شب قـدر ذکـر شده کـه مـنظـور از قـیـام شب قـدر؛ نـمـاز تـهـجد نـمـاز نـفـل ونـمـاز تـراویـح مـیـبـاشد. ولـی مـهـم ایـن است کـه مطلق عـبـادت شب قـدر مـوجب وسبب عـفـو گـنـاهـی بـنـی آدم مـیشود.

2. عَنْ مَسْرُوقٍ ، عَنْ عَـائِـشَةَ رَضِيَ الله عَنْـهَـا . قَـالَـتْ:كَـانَ الـنَّـبِـيُّ صلـی الله علـيـه وسلم اذَا دَخَـلَ الْـعَـشْرُ ، شَدَّ مِـئْـزَرَهُ، وَاحْـيَـا لَـيْـلَـهُ ، وَايْـقَـظَ اهْـلَـهُ.)[6]
تـرجمـه : از عـائـشه رضی الله عنـهـا روایـت شده وقـتـیـکه مـاه رمـضان داخل مـی شد، پـیـامـبـر علـیـه الـسلام کـمـر بـنـد خـود را مـحکـم، شب را زنـده داری و فـامـیـل خـود را نـیـز بـیـدار مـی کـرد.

---

[4]- سوره دخـان آیـت 2
[5] - "الـبُـخـاري" 38 (1901) (2014) مـسـلـم" 1731 و"أبـو داود" 1372 و"ابـن مـاجـة" 1326 أبـي شيـبـة ، (1641) الـدارِمِي" 1776
[6]- و"الـبُـخَـارِي" 61/3 . و"مـسـلـم" 175/3 و"أبـو داود" 1376 ابـن مـاجـة" 1768 و"الـنَّسائـي" 217/3

3. عَنْ عَلِيٍّ رضی الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه وسلم كَانَ يُوقِظُ أَهْلَهُ فِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ ، وَيَرْفَعُ السُّتُورَ).[7]
ترجمه :علی رضی الله عنه روایت نموده که پیامبر علیه السلام در ده شب اخیر ماه مبارک رمضان تمام فامیل خود را بیدار وپرده های خانه خود را بلند می کرد. منظور ازبلند کردن پرده ها ی خانه عدم معاشرت در شب های قدر وهم چنان احترام شب های قدر وکثرت عبادت در شب های قدر وزنده داری این شب های مبارک می باشد.

4. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا:كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وسلم يَجْتَهِدُ فِي الْعَشْرِ مَا لا يَجْتَهِدُ فِي غَيْرِهِ).[8]
ترجمه :عائشة رضی الله عنها می گوید : پیامبر علیه الصلاة والسلام در شب های قدر آنقدر زحمت وکوشش میکرد که در شب ،وروز های دیگر ی چنین سعی وزحمت نمی کشید . از مجموع احادیث چنین حکم ثابت می شود که عبادت در هر زمان ومکان بر تری خود را دارد، ولی عبادت در شب های قدر؛ می داشته باشد. بخاطر ,بر تری وارزش خاصی به نزد الله اینکه پیامبر علیه السلام فامیل ودوستان خود را صرف به عبادت های فرضی مورد توجه قرار می داد وجدی می بود. اما در نواقل صرف ترغیب وتشویق می نمود ولی در شب های قدر همه را به نماز شب قدر بیدار می کرد ودر مورد بیدار شدن ایشان بسیار جدی وحساس می بود.این همه دلیل به فضیلت شب های قدر دارد.

شب های قدر

سوال6- شب قدر در کدام شب ها واقع می شود؟

جواب- در مورد وقت شب قدر نظریات دانشمندان تفسیر بیشتر می باشد.

---

[7] - أخرجه أحمد 98/1 (762) و"الـتِّرمِذي" 795

[8] - مسلم" 176/3 أخرجه أحمد 122/6 . و"ابن ماجة" 1767 و"الـتِّرمِذي" 796

1. بعضی از دانشمندان معتقد اند که در تمام سال وقوع شب قدر ممکن است.
2. بعضی ها معتقد اند که شب قدر، در تمام شب های رمضان ممکن می باشد.
3. اکثریت از علمای اسلامی عقیده دارند که شب قدر در ده اخیر ماه مبارک رمضان خصوصا در شب های تاق وبالخصوص در شب بیست هفتم احتمال بیشتر حتا نود پنج فیصد را دارد.

سوال7- چرا در موردتعین شب قدر نظریات دانشمندان اسلامی مختلف است؟

جواب- دلائل شرعی متعدد بوده ودلیل قاطع وصریح در مورد تعین شب قدر وجود ندارد.

سوال8- چرا دلائل شرعی در یک مورد ؛ متعدد روایت شده است؟

جواب- اول اینکه چنین روش اسلام وشریعت است برای ما اجازه صحبت و اعتراض در مورد نیست . دوم گفته می توانم که زیر بنای اسلام سهولت، حریت وعدم حرج است. روی همین دلیل در بعضی مسائل از اسلام روایت های متعدد نقل شده برای بنده هایش اختیار می دهد که دریک ,که در حقیقت الله موضوع اسلامی کدام یک عمل ، روش وحکم را بنده ترجیح داده وبه انجام آن علاقمند می باشد.

سوال9 - آیا شما در مورد وقوع شب قدر، در شب های مذکور دلیل دارید؟

.جواب- بلی نگاه کن به احادیث وآثار مذکور.

1. ابْنَ عُمَرَ رضی الله عنهما يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وسلم: الْتَمِسُوهَا فِى الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ يَعْنِى لَيْلَةَ الْقَدْرِ فَإِنْ ضَعُفَ أَحَدُكُمْ أَوْ عَجَزَ فَلاَ يُغْلَبَنَّ عَلَى السَّبْعِ الْبَوَاقِى)[9]
ترجمه : عبد الله بن عمر رضی الله عنهما می گوید : رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده: شب قدر را در ده اخیر رمضان جستجو

---

[9] - أخرجه أحمد 44/2 (5031) 75/2 (5443) و"مسلم" 170/3 (2735)

کنید . اگر ثقالت کرد بالای شما ویا عاجز شدید، در هفت باقی مانده مغلوب نشوید.

وجه استدلال: رسول الله صل الله علیه وسلم شب قدر را در ده اخیر رمضان علی الخصوص در هفت اخیر تعین وتر غیب نموده است .

2. عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ:لَيْلَةُ الْقَدْرِ فِى الْعَشْرِ الْبَوَاقِى مَنْ قَامَهُنَّ ابْتِغَاءَ حِسْبَتِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَغْفِرُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ وَهِىَ لَيْلَةُ وِتْرٍ تِسْعٍ أَوْ سَبْعٍ أَوْ خَامِسَةٍ أَوْ ثَالِثَةٍ أَوْ آخِرِ لَيْلَةٍ)[10]

ترجمه :عباده بن صامت رضی الله عنه روایت نموده که رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده است: شب قدر در ده اخیر باقی ماه رمضان است. شخصیکه شب های قدر را به نیت ثواب زنده داری گناهان گذشته وآینده وی را می بخشد ,کند به یقین که الله .شب های قدر ، شب های وتر است! نه، هفت، پنج، سوم وآخرین شب می باشد.

وجه استدلال: در حدیث مذکور رسول الله صل الله علیه وسلم شب های قدر رامشخص می کند که آن عبارت از شب های اخیر رمضان در شب های تاق می باشد .

3. عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ ؛أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فِى رَمَضَانَ فَالْتَمِسُوهَا فِى الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ فَإِنَّهَا فِى وِتْرٍ فِى إِحْدَى وَعِشْرِينَ أَوْ ثَلاَثٍ وَعِشْرِينَ أَوْ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ أَوْ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ أَوْ تِسْعٍ وَعِشْرِينَ أَوْ فِى آخِرِ لَيْلَةٍ فَمَنْ قَامَهَا ابْتِغَاءَهَا إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا ثُمَّ وُفِّقَتْ لَهُ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ).[11]

ترجمه :عبادة بن صامت رضی الله از رسول الله صل الله علیه وسلم در مورد شب قدر سوال نمود . پیامبر علیه السلام فرمود: شب قدر را، در ده اخیر ماه رمضان التماس وجستجو کنید

---

[10] - أخرجه أحمد 5/324 (23145)

[11] - أخرجه أحمد 5/318 (23089 و23090)

وشب های قدر در شب های تاق می باشد . در شب بیست یک، شب بیست سه ، شب بیست پنج ، شب بیست هفت، شب بیست نه وشب اخیر رمضان . هر کسیکه شب های قدر را به نیت ثواب واخلاص ، زنده داری وقیام نماید. یقینا گناهان گذشته وآینده وی بخشیده می شود.

1. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ ؛أَنَّ رَجُلاً أَتَى النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنِّى شَيْخٌ كَبِيرٌ عَلِيلٌ يَشُقُّ عَلَيَّ الْقِيَامُ فَأْمُرْنِى بِلَيْلَةٍ لَعَلَّ اللَّهَ يُوَفِّقُنِى فِيهَا لَيْلَةَ الْقَدْرِ. قَالَ عَلَيْكَ بِالسَّابِعَةِ).[12]

ترجمه : عبد الله بن عباس رضی الله عنه می گوید: مردی بحضور رسول الله صل الله علیه وسلم آمد وگفت: ای رسول خدا!! من پیر مردی هستم سخت است بالایم زنده داری شب ها .من را امر کنید توفیق دهد که به شب قدر برابر شوم . پیامبر ,به شبی اگر الله علیه السلام فرمود: لازم بگیر شب بیست هفتم را.

وجه استدلال: از حدیث مذکور تخصیص شب بیست هفتم ثابت می شود که شاید شب قدر در بیست هفتم تصادف کند.

2. عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما ؛أَنَّ رِجَالاً مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم أُرُوا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِى الْمَنَامِ فِى السَّبْعِ الأَوَاخِرِ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَرَى رُؤْيَاكُمْ قَدْ تَوَاطَأَتْ فِى السَّبْعِ الأَوَاخِرِ ، فَمَنْ كَانَ مُتَحَرِّيَهَا فَلْيَتَحَرَّهَا فِى السَّبْعِ الأَوَاخِرِ.

وفي رواية : كَانَ النَّاسُ يَرَوْنَ الرُّؤْيَا فَيَقُصُّونَهَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَقَالَ إِنِّى أَوْ قَالَ أَسْمَعُ رُؤْيَاكُمْ قَدْ تَوَاطَأَتْ عَلَى السَّبْعِ الأَوَاخِرِ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُتَحَرِّيَهَا فَلْيَتَحَرَّهَا فِى السَّبْعِ الأَوَاخِرِ).[13]

ترجمه :عبد الله ابن عمر رضی الله عنهما میگوید : تعدادی از اصحاب در خواب دیدن ویا برای ایشان نشان داده شدکه شب قدر در هفت روز اخیررمضان است . رسول الله صل الله علیه وسلم فرمود: من فکر می کنم که خواب شما تصادف کرده وموافقت کرده در هفت اخیر ماه رمضان.هر که جستجو کننده است باید تعقیب کند

---

[12]- أخرجه أحمد 240/1 (2149)

[13]- أخرجه مالك "الموطأ" رواية أبي مصعب الزهري (887) ، و"أحمد" 5/2 (4499)

در هفت اخیر . در روایتی دیگری آمده که اصحاب در مورد تعین شب قدر خواب ها دیده بودند، سپش جریان خواب را به پیامبر علیه السلام حکایت نمودند. رسول الله صل الله علیه وسلم فرمود: من می شنوم از خواب های شما که موافقت کرده درهفت اخیر . هر که از شما جستجو کننده شب قدر است باید جستجو کند در شب های هفت گانه اخیر.

وجه استدلال: از حدیث شریف معلوم می شود که شب قدر بیشتر در شب های بیست پنج، هفت ونه تصادف خواهند کرد.

1. عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ ، قَالَ : سَأَلْتُ أُبَيًّا قُلْتُ : أَبَا الْمُنْذِرِ ، إِنَّ أَخَاكَ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ : مَنْ يَقُمِ الْحَوْلَ يُصِبْ لَيْلَةَ الْقَدْرِ ؟ فَقَالَ : يَرْحَمُهُ اللَّهُ ، لَقَدْ عَلِمَ أَنَّهَا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ ، وَأَنَّهَا لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ ، قَالَ : وَحَلَفَ ، قُلْتُ: وَكَيْفَ تَعْلَمُونَ ذَلِكَ ؟ قَالَ : بِالْعَلاَمَةِ ، أَوْ بِالآيَةِ ، الَّتِي أُخْبِرْنَا بِهَا ، أَنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ ذَلِكَ الْيَوْمَ لاَ شُعَاعَ لَهَا [14])
ترجمه : زر بن حبیش می گوید : من از ابی بن کعب سوال نمودم که ای پدر منذر برادرت عبدالله ابن مسعود فرموده : هر که در تمام سال شب زنده داری کند به یقین که شب قدر را عبد الله را ,درک خواهد کرد. ابی بن کعب می گوید : خداوند رحمت کند به یقین می داند که شب قدر در ماه رمضان و در شب بیست هفتم است. گفتم از چه چیز می دانید ؟ گفت از نشانه و علامه ی که برای ما خبر داده شده است. آفتاب در صبح همان شب طلوع می کند درحالیکه شعاع نمی داشته باشد.

2. عَبْدُ اللهِ بْنُ أُنَيْسٍ الَّذِي سَأَلَ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ ، وَقَدْ خَلَتْ اثْنَانِ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم : الْتَمِسْهَا فِي هَذِهِ السَّبْعِ الأَوَاخِرِ الَّتِي بَقِينَ مِنَ الشَّهْرِ) .[15]
ترجمه : عبد الله ابن أنیس از پیامبر علیه الصلاة والسلام در مورد شب قدر سوال نمود در حالیکه بیست دو شب از رمضان

---

[14]- أبو داود" 1378 . والتِّرْمِذِيّ" 793"

[15] (14662) 336/3 أخرجه أحمد -

گذشته بود .رسول الله صل الله علیه وسلم فرمود: جستجو کنید شب قدر را در هفت اخیریکه باقی می ماند از ماه رمضان.

3. عَنْ أَبِی سَعِیدٍ ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ، صلی الله علیه وسلم ، قَالَ: اطْلُبُوا لَیْلَةَ الْقَدْرِ فِی الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ ، فِی تِسْعٍ یَبْقَیْنَ ، وَسَبْعٍ یَبْقَیْنَ ، وَخَمْسٍ یَبْقَیْنَ ، وَثَلاَثٍ یَبْقَیْنَ.فی روایة أن ألنَبيّ صلی الله علیه وسلم قال :. فالْتَمِسُوهَا فِي اَلْعَشْرِ ألأوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ ، اَلْتَمِسُوهَا فِي اَلتا سِعَةِ ، وَاَلسَّابِعَةِ ، وَاَلْخَامِسَةِ ، وَألثَّالِثَةِ).[16]

ترجمه : ابی سعید رضی الله عنه می گوید: رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده: بخواهید شب قدر را در ده اخیر ماه رمضان . در نه که باقی مانده در هفت که باقی مانده در پنج که باقی مانده در سه که باقی مانده است. در روایتی دیگر آمده که فرموده : جستجو کنید شب قدر را در ده اخیر ماه رمضان . پس التماس وجستجو کنید در نهم در هفتم در پنجم و در سوم ده اخیر.

وجه استدلال: در حدیث مذکور تأکید بر جستجوی شب قدر، در ده اخیر رمضان شده مگر به تعبیرات متفاوت.

سوال10- اگر لطف کنید بگوئید که احتمال بیشتر شب قدر، در کدام شب ها خواهد بود؟

جواب- احتمال وقوع بیشتر شب قدر، در ده اخیر خصوصا در شب بیست هفتم رمضان خواهد بود.

سوال11- آیا در مورد، دلیلی از شریعت وجود دارد؟

جواب- بعضی روایت ها وقراین دیگری، مشعر بر این است که وقوع شب قدر شاید اکثراً در بیست هفتم صورت گیرد.

سوال12- اگر همان قراین وروایت ها را نقل کنید بهتر خواهد بود؟

جواب- جواب- نگاه کن به روایات مرفوع وموقوف.

---

[16] - أخرجه أحمد 71/3 (11702)

1– ابْنَ عُمَرَ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ –صلى الله عليه وسلم– فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ :« مَنْ كَانَ مُتَحَرِّيًا فَلْيَتَحَرَّهَا لَيْلَةَ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ)[17] ترجمه : عبد الله ابن عمر رضی الله عنه از رسول الله صلی الله علیه وسلم روایت می کند که فرموده است : هر شخصیکه جستجو کننده شب قدر است باید ، شب قدر را به بیست هفتم جستجو کند .

2– عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ : لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةَ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ. وَقَفَهُ أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ وَرَفَعَهُ مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ.)[18]
ترجمه : از معاویه رضی الله عنه به گونه مرفوع وموقوف نقل شده است که فرموده: شب قدر ، شب بیست هفتم است. بعضی محدثین گفته اند که این حرف خود معاویه رضی الله عنه است وتعدادی دیگری معتقد اند، بلکه وی حدیث را نقل نموده است. از نظر علم حدیث صورت اول آن مرفوع حکمی ودر صورت دوم آن ؛ حدیث مرفوع تصریحی می شود.

3– عنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ ، قَالَ : سَأَلْتُ أُبَيًّا قُلْتُ : أَبَا الْمُنْذِرِ ، إِنَّ أَخَاكَ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ : مَنْ يَقُمِ الْحَوْلَ يُصِبْ لَيْلَةَ الْقَدْرِ؟ فَقَالَ : يَرْحَمُهُ اللَّهُ ، لَقَدْ عَلِمَ أَنَّهَا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ ، وَأَنَّهَا لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ ، قَالَ : وَحَلَفَ ، قُلْتُ : وَكَيْفَ تَعْلَمُونَ ذَلِكَ ؟ قَالَ : بِالْعَلاَمَةِ ، أَوْ بِالآيَةِ ، الَّتِي أُخْبِرْنَا بِهَا ، أَنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ ذَلِكَ الْيَوْمَ لاَ شُعَاعَ لَهَا)[19]
ترجمه : زر بن حبیش می گوید : من از ابی بن کعب سوال نمودم که ای پدر منذر برادرت عبدالله ابن مسعود فرموده : هر که در تمام سال شب زنده داری کند به یقین که شب قدر را عبد الله را ,درک خواهد کرد. ابی بن کعب می گوید : خداوند رحمت کند به یقین می داند که شب قدر در ماه رمضان ودر شب بیست هفتم است. گفتم از چه چیز میدانید؟ گفت از نشانه وعلامه ی که برای ما خبر داده شده است. آفتاب در صبح همان شب طلوع می کند که شعاع نمی داشته باشد. در این روایت حدیث شب بیست هفتم را مشخص کرده که شب قدر در بیست هفتم می باشد.

افزون بر این روایت ها قراینی هم وجود دارد .

1– [17]- سنن بیهقی ج4ص308 ش 8811

- سنن الکبری بیهقی ش 8818[18]

[19]، أبو داود" 1378 . والتِّرْمِذِيّ" 793"

سوال 13- اگر قرائن را تذکر دهید؟

جواب- مثلا در سوره قدر ، کلمه قدر سه مرتبه ذکر شده است عدد 3ضرب 3 جمع ان عدد 9 می شود اگر عدد 3را به عدد 9 بازهم ضرب کنید، 27 می شود . شب 27 رمضان شب قدر می باشد. مثال دوم سوره قدر 30 کلمه دارد. اگر از عدد 30 کلمه ، کلمه قدر منفی کنید، بازم 27 باقی می ماند . معمولا شب قدر در ده اخیر می آید، اگر از عدد 10 عدد 3 را منفی کنید بازهم عدد 7 باقی می ماند. تمام سوره قدر 30 کلمه است کلمه 27 آن لفظ هی است . که ضمیر هی؛ اشاره به همان شب قدر می باشد.

سوال14- آیا شب های قدر همیشه در یک شب واقع خواهد شد؟

جواب- طوریکه از روایت ها استنباط می گردد، که وقوع شب قدر در هر سال متفاوت می باشد. زیرا پیامبر علیه الصلاة والسلام برای ما تقریبا پنج شب را که به نام شب های تاق درده اخیر رمضان است مشخص نموده که خود بیان گر این است اگر شب قدر همیشه در یک شب واقع شود شب های متعدداز طرف شارع ذکر داده نمی شد. وزنده داری را در شب های مختلف صادر نمی کرد.

سوال15- ما شنیده ایم که در شب های قدر درخت واشجار سجده می کنند آیا این حکایات صحیح است؟

را یاد می جواب- بلی در این شکی نیست که همه مخلوقات، ﷲ منقاد بوده ویک نوع عبادت می کنند . اما ,کنند وبه ﷲ اینکه صرف در شب قدر سجده کنند چیزی از شرعیت در مورد ثابت نیست.

سوال16- آیا شب قدر نشانه ها وعلایم دارد؟

جواب- از بعضی روایت های مرفوع وموقوف معلوم می شود که شب قدر بعضی علایم ونشانه ها دارد .

سوال17- اگر لطف نموده بعضی نشانه های شب قدر را بیان دارید؟

جواب- دقت کنید به روایت های از حدیث.

1- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِنَّ أَمَارَةَ لَيْلَةِ الْقَدْرِ أَنَّهَا صَافِيَةٌ بَلْجَةٌ كَأَنَّ فِيهَا قَمَرًا سَاطِعًا سَاكِنَةٌ سَاجِيَةٌ لاَ بَرْدَ فِيهَا وَلاَ حَرَّ وَلاَ يَحِلُّ لِكَوْكَبٍ أَنْ يُرْمَى بِهِ فِيهَا حَتَّى تُصْبِحَ وَإِنَّ أَمَارَتَهَا أَنَّ الشَّمْسَ صَبِيحَتَهَا تَخْرُجُ مُسْتَوِيَةً لَيْسَ لَهَا شُعَاعٌ مِثْلَ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ وَلاَ يَحِلُّ لِلشَّيْطَانِ أَنْ يَخْرُجَ مَعَهَا يَوْمَئِذٍ.)[20]

ترجمه : رسول الله صل الله عليه وسلم فرموده است :به يقين نشانه ی شب قدر این است. که آن شب صاف ،معتدل ،روشن ،خاموش نه سردی ونه گرمی زیاد بوده وجائز نیست برای هیچ ستاره که در آن شب الی صبح چیزی را بزند .به یقین که علامه صبح همان شب، آفتاب طلوع می کند در حالیکه مانند شب مهتابی شعاع نمی داشته باشد.ودر همان روز برای شیطان مجاز خروج نمی باشد.

از حدیث شریف معلوم می شود که علایم شب قدر الی طلوع آفتاب نیز دوام می داشته باشد مانند.

- شب قدر صاف بوده که همه چیز نسبت به شب های دیگری واضح تر دیده می شود.
- شب قدر نسبت به شب های دیگری روشن تر می باشد.
- شب های قدر نسبت به شب های دگیری از لحاظ سردی وگرمی معتدل می باشد. ولوکه شدت سردی ویاگرمی هم باشد.
- در شب قدر ستاره ها هم حرکت نمی کنند. طوريكه بعضی اوقات ستاره ها جهت زدن شیطان حرکت می کنند.
- آفتاب صبح شب قدر بدون شعاع می باشد .
- درصبح شب قدر شیطان خارج شده نمی تواند.

2- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُنَيْسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ: أُرِيتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ ثُمَّ أنسيتُهَا وَأَرَانِي صُبْحَهَا أَسْجُدُ فِي مَاءٍ وَطِينٍ قَالَ فَمُطِرْنَا لَيْلَةَ ثَلاَثٍ وَعِشْرِينَ فَصَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَانْصَرَفَ وَإِنَّ أَثَرَ الْمَاءِ وَالطِّينِ عَلَى جَبْهَتِهِ وَأَنْفِهِ)[21]

---

[20] - أخرجه أحمد 5/324 (23145)

[21] - أخرجه أحمد 3/495 (16141). و"مسلم" 3/173 (2745)

ترجمه : عبدالله ابن انیس می گوید رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده : برمن شب قدر نشان داده شد، ولی فراموشم گردید . وگمان می کنم صبح دیدم که در آب گل سجده می کنم .راوی می گوید که در شب بیست سوم بالای ما باران شد. پس برای ما رسول الله صل الله علیه وسلم نماز داد وبرگشت در حالیکه آثار آب وگل در پیشانی وبینی مبارک وجود داشته ومشاهده می شد. از حدیث فوق معلوم می شود که یکی از نشانه های شب قدر، نزول باران است. طوریکه برای پیامبر علیه الصلاة والسلام هم در خواب نشان د اده شد وهم در بیداری باران بارید وباران را در شب قدر دیدن واحساس کردن.

3- عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: الْتَمِسُوا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ ، فِي وِتْرٍ، فَإِنِّي قَدْ رَأَيْتُهَا فَنُسِّيتُهَا ، وَهِيَ لَيْلَةُ مَطَرٍ وَرِيحٍ ، أَوْ قَالَ : قَطْرٍ وَرِيحٍ.)[22]

ترجمه : جابر بن سمره رضی الله عنه می گوید: رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده : جستجو کنید شب قدر را در ده اخیر ماه رمضان البته در شب های تاق آن . به یقین من شب قدر را دیده ام ولی ازمن فراموش کرده شد. شب قدر ، شب باران وباد است. در روایتی ذکرشده که شب قدر شب قطره وباد است. گرچه روایت های دیگری صراحت دارد که در شب قدر باد نمی باشد . شاید منظور از نفی ووجود باد این باشد . که در شب قدر نسیم وباد نرم خواهد بود نه باد تند مهلک. از این حدیث علامه موکد آن وجود باران در شب قدر مشخص می شود.

از مجموع احادیث ،آثار واقوال داشنمندان فهمیده می شود که نشانه ها وعلایم شب قدر محصور ومحدود نیست می توان بعضی علایم دیگری را نیز اضافه نمود.

- شب قدر نسبت به شب های دیگری خوف ناک تر از جهت ازدحام فرشتگان می باشد.
- شب قدر از لحاظ تاریکی وروشنی ، روشن تر می باشد .

---

[22]- أخرجه أحمد 5/86 (21094)

شب قدر از دید گرمی وسردی معتدل است. –
شب قدر نسبت به شب های دیگری آرام تر می باشد حتا – ریح وباد ، ستاره ها وشیاطین حرکت کرده نمی توانند.
اغلبا در شب قدر باران هم می باشد. –
آفتاب صبح شب قدر با شعاع کمتر طلوع خواهد کرد. –
سوال18- اگر بفرمائید که آغاز عبادت در شب قدراز کدام وقت آغاز و درکدام وقت ختم می شود؟

جواب- در مورد آغاز عبادت موضوع کاملا اتفاقی است که بعد از غروب آفتاب آغاز می شود.امادرمورد ختم آن دو دید گاه است.

سوال19- اگر هر دو دید گاه را واضح سازید بهتر خواهد بود؟

جواب- دید گاه اول این است که ختم شب قدر ازطلوع فجر میباشد. دید گاه دوم ختم شب قدر را ازطلوع آفتاب می دانند.

سوال20- به نظر شما عمل کردن به کدام دیدگاه بهتر است ؟

جواب- با کمال معذرت من اهل نظر نیستم، ولی گفته می توانم که اگر عبادت را الی طلوع آفتاب ادامه بدهیم بهتر خواهد بود.

سوال21-آیا نوع عبادت در شب قدر مشخص است ؟

جواب- نخیر ! همه عبادت ها ، عبادت بوده ثواب دارد عظمت دارد، ولی اگر تنوع را در عبادت ،جهت جلو گیری از خستگی در نظر بگیریم بهتر خواهد بود.

سوال22 - منظور تان از تنوع در عبادت چیست؟

جواب- یعنی مسلمان در شب قدر باید به همه عبادت های ممکن متوصل شود مانند نماز ، دعا ، تلاوت قرآن ، ذکر مسنون ، مطالعه کتب اسلامی ، تعلیم وتعلم وغیره .

سوال23- آیا شکل وصورت عبادت در شب قدر معلوم است؟

جواب- نه ولی از مجموع روایات حدیث وسخنان بزرگان دین معلوم می شود که عابدان را به سه گته گوری ویا به سه دسته تقسیم کرده اند.

سوال24- اگرهر سه حالت عبادت کننده گان را تشریح کنید بهتر خواهد بود؟

جواب- سه حالت عبارت از:

1- درجه اول عبادت شب قدر این است. که سه وقت نماز را در جماعت ادا کند سپس از نماز مغرب ،تمام شب را الی طلوع آفتاب به عبادت مصروف باشند.

2- بعد از ادای جماعت سه وقت. (شام، خفتن وصبح) قسمتی از شب را خواب وقسمتی دیگر آنرا به عبادت سپری نماید .

3- صرف نماز ها را به جماعت ادا نماید اگر در وقت سحری عبادت نماید انشاالله که در جمله عبادت کننده گان شب قدر محسوب خواهد شد.

سوال25 - آیا شخصیکه قصد زنده داری شب را داشته باشد می تواند بعضی از لحظات شب را استراحت کند در حالیکه امید داخل شدن را به در جه اول هم داشته باشد؟

جواب- بلی می تواند. مشروط بر اینکه استراحت وی از یک ساعت بیشتر نباشد.

سوال26- چرا از یک ساعت بیشتر؟

جواب- در شب قدر بعضی لحظات خاص دارد است، نشود که ازهمان لحظه ی حساس، در خواب مانده باشد.

سوال27- کسیکه قصد زنده داری را داشته باشد آیا می تواند خورد نوش ویا مقاربت باهمسر را نیزداشته باشد ؟

جواب- بلی خورد نوش سبب رفع خستگی می شود بهتر است ومقاربت هم جوزا دارد ولی نظر به روایت حدیث اگر نشود بهتر است. اگر مقاربت شد، بهتر آن است که عاجل غسل صورت گیرد. زیرا جنب عبادت کرده نمی تواند. ولی اگر الی روزجنب خوابش برد ، بعداز سحری ویا هم نزدیک صبح

غسل کند ، روزه اش صحیح است. مشروط بر اینکه مقاربت بعد از صبح نشده باشد.

سوال28- پس در شب های قدر مقاربت جوزا ندارد ؟

جواب- بلی جواز دارد الله جل جلا له اجازه داده است :(أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌلَّهُنَّ) [23]

ترجمه :آمیزش جنسی با همسرانتان، در شبِ روزهایی که روزه میگیرید، حلال است. آنها لباس شما هستند؛ و شما لباس آنها.

وجه استدلال : خداوند بزرگ مطلق آمیزش را در شب های رمضان بدون قید وتخصیص اجازه داده است. ولی بنابر روایت حدیث پیامبر علیه الصلاة والسلام درشب های قدر کمر بند خود را بسته می کرد. فهمیده می شود . که شاید منظور از بستن کمر بند عدم مقاربت باشد.ویا قصد زنده داری در تمام شب بوده .به هر صورت مقاربت در شب قدر ناجایز نیست.

سوال255- آیا در شب قدر حرف زدن جواز دارد؟

جواب- بلی مشروط بر اینکه حرف وسخنان نا جایز نباشد . زیرا سخنان ناجایز همه وقت ناجایز می باشد ؛در شب قدر ناجایز تر می شود.

سوال29- آیا در شب قدر زنانیکه مریضی طبیعی داشته باشند می توانند زنده داری وعبادت کنند؟

جواب- بلی می توانند دعا کنند، درود بخوانند استغفر الله گفته وسایر اذکار رل بخوانند، ولی نماز وتلاوت کرده نمی توانند.

سوال30 -آیا دعا عبادت نیست؟

---

[23]- سوره بقرة، آیت 187

جواب- بلی دعا عبادت است، ولی در شریعت دعا وخواستن در وقت مریضی طبیعی نظربه عدم وجود دلیل شرعی ممنوعیت ندارد.

سوال31- شما موضوع دعا را یاد کردین آیا کدام دعای مخصوص در شب قدر وجود دارد ؟

جواب- بلی در حدیثی ذکر شده که از رسول الله صل الله علیه وسلم پرسیده شده که اگر شب قدر را در یابیم؛ کدام دعا را بیشتر بخوانیم فرمود: (اللهُمَّ إنّک عفوٌّ تحبُّ العفوَ فاعفُ عنَّا یا کریم یا رحیم)ترجمه : ای بار خدا یا دوست دارید عفو را .من را عفو کن ای ذات رحیم مهربان.

سوال32- غیر از این دعا کدام دعا دیگری خوانده می شود ویاخیر؟

جواب- بلی هر نوع دعا درشب قدر دارای اهمیت خاص است باید دعا شود.

سوال33- آیا ما ازالله سبحانه وتعالی دنیا را خواسته می توانیم ؟

جواب- بلی خداوند بزرگ دنیا وآخرت را پیدا کرده وهمه را جهت منفعت انسان خصوصا مسلمان خلق نموده باید از دنیا وآخرت استفاده نمود وهمه را خواست. البته بادر نظر داشت اینکه نزد ما اولویت باید آخرت داشته باشد.

سوال34- در شب قدر انسان در کجا عبادت کند بهتر است؟

جواب- عبادت شب قدر در تمام محلات پاک می شود ،ولی شکی نیست که کعبه شریف ، مدینه منوره یعنی حرمین وسایر مساجد اولویت وبر تری خود را نسبت به سایر محلات و خانه ها دارد.

سوال35- زنده داری شب قدر در خانه ها چه حکم دارد؟

جواب- زنده داری شب قدر در خانه ها خوب بوده خصوصا که انسان تنها در اتاق باشد .

سوال36- آیا ما می توانیم که در شب های قدر اطفال را نیز ترغیب نموده ودر جمع خود داشته باشیم ؟

جواب- بلی بهتر است .

سوال37- چطور بهتر است در حالیکه اطفال مکلف نیستند؟

جواب- بلی اطفال مکلف نیستند، ولی روی چند دلیل بیدار بودن اطفال در شب قدر بهتر است.

سوال38- اگر دلیل شرکت اطفال را در شب های قدر تشریح کنید.

جواب- دلائل بیشتر است، ولی به چند نکته اشاره می کنم.

- رسول الله صل الله علیه وسلم در شب های قدر اهل بیت خودرا نیز بیدار می کرد .طبعا در اهل بیت خانوداه اطفال هم شامل است. این خود سنت نبوی است.
- اطفال ازطفولیت باید در عبادت ها عادت گرفته وسهم داده شوند.
- اطفال از طفولیت به زهد تقوی تربیت شوند.
- شب های قدر شب های رحمت برکت است باید اطفال هم از این برکت، فیض دیده ومستفید شوند.
- شب های قدر شب های قبول شدن دعا است اطفال معصوم هستند ممکن خداوند دعای بزرگان را از برکت معصومان قبول نماید.

بخش دوم
احکام صدقة فطر

معنای لغوی واصطلاحی ووجه تسمیه صدقه فطر.

سوال39- صدقه فطر چه معنا دارد؟

جواب- صدقه از کلمه صدق گرفته شده . صدق معانی متعدد را افاده می کند. راستی، صداقت، مصرف مال به گونه زکات، مصرف مال به گونه نفل غیر فرضی، کمک برای فقراء وسائر مستحقین وصداق به معنای مهر نیز درقرآن استعمال گردیده است.

صاحب کتاب معجم می گوید: صِدق : به کسرصاد هر چیزیکه کامل باشد وسخن مطابق واقعت را نیز گفته می شود.

صَدَقَة: به فتح صاد هر چیزیکه جهت ثواب وکسب رضای پرودگار انجام شود.

صدّقَهُ: اعتراف کردن به سخن مقابل.

تَصدَّق: صدقه دادن.[24]

سوال40- صدقه را چرا صدقه می گویند؟
جواب- شاید دلیلش این باشد که خداوند بزرگ توسط صدقات، صدق وراستی بودن ایمان مومن را آشکار می سازد.
سوال41- فطر چه معنا دارد؟

جواب- فطر اوزان مختلف داشته معانی متعدد را افاده می کند. صاحب معجم می گوید:

الفَطر : به فتح فا، شق نمودن وقطع کردن را می گویند.

الفِطر والإفطار به باراول که دانه انگور ظاهر گردد واشکار شود. یعنی عقب شگوفه ظاهر می شود.

فطیر : استعمال چیزی قبل از پخته شدن آن .

فُطُورُ عبارت از آن غذای است که روزه دار آنرا بخورد. وبه چای صبح هم استعمال می شود.

الفِطرةُ: طیبعت سالم ویا خلقیت اول را گفته می شود.[25]

سوال43- صدقه فطر، زکات فطر ویا به اصطلاح اطراف سر سایه سرانه را اگر تعریف اصطلاحی نمائید؟

جواب- صدقه فطر عبارت از پرداخت یک مقدار مال معین در زمان مشخص به افراد خاص می باشد.

سوال44- اگر تعریف را توضیح دهید بهتر خواهد بود؟

جواب- یعنی صدقه باید ازمال مشروع معین ، حلال بوده، برای مستحق در زمان محدود که آن هم از اخیر رمضان الی نماز عید می باشد پرداخته شود. با در نظر داشت اینکه کسیکه صدقه را می پردازد باید صاحب نصاب وپول باشد.

حکمت صدقه فطر

---

[24]- معجم الوسیط، ص 510
[25]- معجم وسیط، ص 695

سوال45- حکمت وفلسفه صدقه فطر چیست؟

جواب- هر حکم شرعی حکمت های متعدد دارد که بعضی آن را درک می کنیم وازدرک بعضی دیگرآن غافل خواهیم ماند اینکه حکمت های زکات فطر به قدر علم وفهم من عبارت اند

1- تعاون وهم دردی به نیازمندان درلحظات نهایت مبارک این خود سبب کسب برکت می شود .

2- احساس خوشی ومسرت دادن به فقراء ونیازمندان در روز عید .

3- غم شریکی وترحم به فقرآء ومساکین.

4- چون رمضان مبارک ،مراسم کسب ثواب وپاداش می باشد خداوند بزرگ در پهلوی سائر عبادت های بدنی، صدقه فطر را هم واجب گردایند تا اسباب عفو وبخشش بیشتر فراهم شود.

5- در ماه رمضان ثواب یک فرض به هفتاد فرض وثواب نفل به فرض ارتقا می کند خداوند روف خواست که صدقات رمضانی هرمسلمان گرچه فرض نیست باید مقام فرض را بگیرد.

6- رمضان مبارک فرصت مناسب بر عتق خلاصی مومنان از آتش جهنم است در پهلوی صیام قیام که عبادت بدنی است خداوند توانا عبادت مالی را نیز جهت خلاصی از جهنم مشروع گردانید.

7- در ماه رمضان مبارک، مسلمانان بیشتر به گرفتن روزه قائم نموده ومی نمایند. ,وقیام شب روابط خود را با الله به لازم گردایندن زکات فطر خواست تا روابط اجتماعی ,الله میان مومنان را نیز تقویت ببخشد.

8- پرداخت صدقه فطر برای نیازمندان در حقیقت سهم گرفتن فعال بر تجلیل روز عید وروز خوشی مومنان است. زیرا زمانیکه صدقه برای نیازمندان پرداخته شد آنها هم به سادگی می توانند که روز عید را جشن بگیرند.

9- پرداخت صدقه فطر گرچه از لحاظ کمیت ومقدار چیزی اندکی است، ولی از لحاظ تأثیر بر روزه نهایت مؤثر است. زیرا تمام روزه گیران طوریکه باید روزه گیرند نمی توانند

حتماً در جریان روزه تخطی ها از اصول گرفتن روزه صادر می شود. صدقه فطر در حقیقت جبران کننده بعضی نواقص روزه است.به گونه مثال می توانم عرض کنم که روزه گیر در جریان روزه داشتن باید از تمام محرمات ،مکروهات ولهو لعب اجتناب نماید در حالیکه چنین دقت را انجام نمی دهند. پس صدقه فطر تا حدی چنین نواقص را، ازجبران وزائل ومحو می کند.

10- صدقه فطر در حقیقت پاک کننده نفس روزه دار وپاک کننده روزه وی می باشد.

سوال47- صدقه فطر چه وقت واجب ومشروع شد؟

جواب- صدقه فطر در سال دوم هجری مشروع گردید.

حکم صدقه فطر

سوال48- حکم صدقه فطر را اگر بیان کنید؟

جواب- صدقه فطر در مذهب حنفی واجب ودر مذاهب دیگری از اهل سنت، ونظر شخصی امام ابوحنیفه رحمه الله سنت می باشد.[26]

سوال49- اگر دلائل وجوب صدقه فطر را بیان دارید بهتر خواهد بود؟

جواب- دلائل وجوب صدقه فطر.

1- بـه الله :که کسي راستي فرموده: (قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى)[27] ترجمه را)یادپروردگارشنام و شد. (رستگارداشتپاکیزه راخود .گزاردنمازوکرد

وجه استدلال: به گفته علماء منظور از پاک کردن اعطا وپرداخت صدقه فطر است.

2- عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ:فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم زَكَاةَ الْفِطْرِ طُهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ وَطُعْمَةً

---

[26] - البدایع والصنایع، ج2، ص199

[27] - سوره اعلی، آیت13

لِلْمَسَاكِينِ فَمَنْ أَدَّاهَا قَبْلَ الصَّلاَةِ فَهِىَ زَكَاةٌ مَقْبُولَةٌ وَمَنْ أَدَّاهَا بَعْدَ الصَّلاَةِ فَهِىَ صَدَقَةٌ مِنَ الصَّدَقَاتِ.)[28]
ترجمه : عکرمه رضي الله عنه از ابن عباس رضی الله عنهما روایت نموده که مي گوید: رسول الله صل الله علیه وسلم زکات فطر روزه را جهت پاک کردن روزه از لغو واز گناه ها ی متربط به اخلاق وجهت کمک به نیازمندان فرض نموده است . کسیکه زکات فطر را قبل از نماز عید پرداخت به یقین که صدقه وی قبول است. کسیکه صدقه فطر را بعد از نمازعید پرداخت پس زکات فطر وی صدقه ی است از صدقات.

وجه استدلال: پیامبر علیه السلام در مورد پرداخت صدقه فطر کلمه فرض را بکار برده است کلمه فرض دلیل بر وجوب است. زیرا صدقه فطر باید حکم فرض را می گرفت اما چونکه دلیل ثبوت آن قطعی نیست حکم وجوب را بخود گرفت.

1- أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ خَطَبَ بِالْبَصْرَةِ فَقَالَ أَدُّوا زَكَاةَ صَوْمِكُمْ فَجَعَلَ النَّاسُ يَنْظُرُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ فَقَالَ مَنْ هَا هُنَا مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ قُومُوا إِلَى إِخْوَانِكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ فَإِنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ ؛أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَرَضَ صَدَقَةَ الْفِطْرِ عَلَى الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ وَالْحُرِّ وَالْعَبْدِ وَالذَّكَرِ وَالأُنْثَى نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ شَعِيرٍ).[29]
ترجمه : عبدالله ابن عباس رضی الله عنه در بصره برای مردم سخن می گفت وفرمود: بپردازید زکات روزه خود را ، مردم باهم به گونه تعجب بر یک دیگر متوجه شدند. عبد الله بن عباس گفت آیا از اهل مدینه شخصی نیست که برای این ها درس زکات فطررا ارائه بدارد زیرا این ها نمی دانند. به یقین رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده : فرض کرده شده صدقه فطر بالای صغیر ، کبیر، بالای آزاد غلام، بالای مرد زن، نصف پیمانه وصاع از گندم ویک پیمانه از خرما وجو.

[28] - أخرجه أبو داود، 1609

[29] - أخرجه أحمد 228/1(2018) "أبو داود" 1622 و"النَّسائي" 190/3 و25/5 ، وفي "الكبرى" 1815 و2306

وجه استدلال : در این حدیث بازهم لفظ فرض در مورد پرداخت صدقه فطر استفاده شده است .

2- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَرَضَ زَكَاةَ الْفِطْرِ مِنْ رَمَضَانَ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ عَلَى كُلِّ حُرٍّ أَوْ عَبْدٍ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى مِنَ الْمُسْلِمِينَ.[30]
ترجمه :عبد الله ابن عمر رضی الله عنه روایت نموده که رسول الله صل الله علیه وسلم زکات فطر رمضان را بالای آزاد غلام وزن مرد مسلمانان فرض گردانیده است . که صدقه فطر یک پیمانه از خرما ویا جو می باشد.

3- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، فِي زَكَاةِ الْفِطْرِ ، عَلَى كُلِّ حُرٍّ وَعَبْدٍ ، ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى، صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ ، فَقِيرٍ أَوْ غَنِيٍّ ، صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ ، أَوْ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ قَمْحٍ.)[31]
ترجمه : از ابو هریرة روایت شده که زکات فطر بالای هر آزاد غلام ، زن مرد، کوچک بزرگ، غنی فقیر بوده که یک پیمانه از خرما ویا نصف پیمانه از گندم میباشد.

4- عَبْد الله بن ثَعْلَبَة ، أو ثَعْلَبَة بن عَبْد اللهِ بن أَبي صُعَيْر ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم :صَاعٌ مِنْ بُرٍّ ، أَوْ قَمْحٍ ، عَلَى كُلِّ اثْنَيْنِ ، صَغِيرٍ ، أَوْ كَبِيرٍ ، حُرٍّ ، أَوْ عَبْدٍ ، ذَكَرٍ، أَوْ أُنْثَى ، أَمَّا غَنِيُّكُمْ فَيُزَكِّيهِ الله ، وَأَمَّا فَقِيرُكُمْ ، فَيَرُدُّ الله عَلَيْهِ أَكْثَرَ مِمَّا أَعْطَاهُ. في رواية : أَدُّوا صَاعًا مِنْ قَمْحٍ ، أَوْ صَاعًا مِنْ بُرٍّ)[32]
ترجمه :عبد الله ابن ثعلبه ویا ثعلبه بن عبد الله از پدرش روایت نموده که رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده : صدقه فطر یک پیمانه از گندم از هر دو نفر که کوچک باشد ویا بزرگ، آزاد باشد ویا غلام ، زن باشد ویامرد. اگر صدقه دهنده پول دار باشد خداوند توسط صدقه اش ،وی را پاک می

1- اخرجه مالك "الموطأ" 773 . و(الحميدي) 701 و"أحمد" 5/2 (4486) قال : حدثنا إسماعيل ، أخبرنا أيوب. وفي 55/2 (5174) قال حدَّثنا يحيى ، عن عبيد الله. وفي 63/2 (5303) قال : حدَّثنا عبد الرحمان ، عن مالك. وفي 66/2 (53339) و137/2 (6214)

[31] - أخرجه عبد الرَّزَّاق (5761) . وأحمد 277/2 (7710)

[32] - أخرجه أحمد 432/5 (24063). وأبو داود (1621)

سازد اگرصدقه دهنده فقیر باشد خداوند بزرگ آنچکه مصرف کرده بیشتر از صدقه اش برایش باز می گرداند. و در روایتی ذکر شده که ادا کنید صدقه فطر را یک پیمانه از گندم.

وجه استدلال: پیامبر علیه السلام امر فرموده بر پرداختن صدقه فطر، امر مطلق دلالت بروجوب صدقه فطر دارد.[33]

5- عن ابن عباس أنه علیه الصلاة والسلام أمر صارخا ببطن مکة ینادي أن صدقة الفطر حق واجب علی کل مسلم صغیر أو کبیر حر).[34]
ترجمه : از عبد الله ابن عباس رضی الله عنه روایت شده که پیامبر علیه السلام شخصی را دستور داد که در شکم وادی مکه صدا کند که صدقه فطر بالای هر مومن که کوچک باشد ویا بزرگ آزاد باشد غلام حق واجب است.

از مجموعه روایات چنین برداشته می شود زمانیکه صدقه فطر بالای فقیر غنی ، صغیر کبیر ، آزاد غلام امرشده پس معلوم می شود که صدقه فطرحتمی عام ولازمی وامر واجب بوده ومی باشد.

6- اجماع امت: همه داشنمندان اسلام از اول اسلام الی امروز متفق اند که صدقه فطرمشروع می باشد.

وقت پرداخت صدقه فطر

سوال50- آیا صدقه فطر واجب مضیق است ویا موسع؟

تعدادی از بزرگان مذهب جواب- در مورد اختلاف نظر است. معتقد اند که صدقه فطر واجب موسع است که در طول سال می تواند بپردازد. تعدادی از بزرگان معتقد اند که حکم صدقه فطر واجب مضیق بوده که وقت پرداخت آن محدود می باشد ، آن هم از فجر روز عید الی نماز عید ویا نهایتاً دو روز قبل از عید الی نماز عید است.[35]

---

[33] - المحیط لابی برهان، ج2، ص 409، البدایع الصنائع، ج2ص، 199

[34] - اخرجه الحاکم في المستدرك وصححه

[35] - البدایع الصنایع، ج2، ص 199

سوال51- اگر معنای واجب مضیق وموسع را تشریح کنید؟

جواب- واجب مضیق آن را گفته می شود که وقت ادا وپرداخت آن محدود باشد مانند قربانی که وقت آن از نماز عید الی سوم عید است . واجب موسع آنرا گفته می شودکه وقت آن غیر محدود باشد، مانند روزه گرفتن قضائی وامثال آن .

سوال52- به نظر شما کدام نظر قوی تر است؟

جواب- من اهل نظر نیستم، ولی گفته می توانم که بنابر روایت حدیث حکم صدقه فطر واجب مضیق است .زیرا پیامبر علیه الصلاة و السلام وقت را مشخص نموده وچنین فرموده:

عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ:فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم زَكَاةَ الْفِطْرِ طُهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ فَمَنْ أَدَّاهَا قَبْلَ الصَّلاَةِ فَهِيَ زَكَاةٌ مَقْبُولَةٌ وَمَنْ أَدَّاهَا بَعْدَ الصَّلاَةِ فَهِيَ صَدَقَةٌ مِنَ الصَّدَقَاتِ.[36]

ترجمه : عكرمه رضي الله عنه از ابن عباس رضى الله عنهما روايت نموده كه مي گويد: رسول الله صل الله عليه وسلم زكات فطر روزه را جهت پاک كردن روزه از لغو واز گناه ها ی مترىبط به اخلاق وجهت کمک به نیازمندان فرض نموده است . کسیکه زکات فطر را قبل از نماز عید پرداخت به یقین که صدقه وی قبول است. کسیکه صدقه فطر را بعد از نمازعید پرداخت ، پس زکات فطر وی صدقه ی است از صدقات.

وجه استدلال: در اخیر حدیث ذکر شده که هر که صدقه فطر را قبل از نماز عید اداکنند قبول شده است اما اگر کسی صدقه فطر را بعد از ادای نماز عید بپردازد محض صدقه بوده کیفیت وتأثیر صدقه فطر را ندارد. همچنان اگر متوجه شده ودقت کنیم درک خواهیم نمود که سبب وجوب صدقه فطر رمضان وروزه است زیرا درغیر از رمضان چنین حکمی وجود ندارد. بناءً باید قبول کرد که صدقه فطر واجب مضیق بوده ووقت محدود دارد.که آن تقریبا سه الی چهار روز قبل از عید فطر می باشد.

---

[36] - أخرجه أبو داود (1609)

سوال54- بطور خلص بگوئیدکه وقت ادای صدقه فطر چه وقت است ؟

جواب- همه بزرگان دین معتقد اند که بهترین وقت پرداخت صدقه فطر دوروز قبل از عید الی نماز عید فطر می باشد.

سوال55- اگر شخصی ده روز قبل از عید صدقه را بپردازد چه حکم دارد؟

جواب- بنابر روایت های حدیث کسیکه قبل از نماز عید بپردازد قبول است در حدیث قید نشده که چند روز قبل از نمازباید پرداخته شود.

سوال56- در حدیث شریف[37] ذکر شده که پیامبر علیه الصلاة والسلام دو روز قبل برای مردم دستور پرداخت صدقه فطر را صادر کرده در مورد نظر شما چیست؟

جواب- بلی در حدیث شریف دو روز قبل دستور داده شده، ولی دانشمندان حدیث می گویند : بهترین وقت پرداخت صدقه فطر،طبق محتوای حدیث نزدیک عید ویا دو روز قبل از عید می باشد ولی قبل از دو روز از عید پرداخت صدقه فطر نیز اجازه می باشد به دلیل اینکه در مورد ممنوعیتی وجود ندارد.

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَمَرَ بِزَكَاةِ الْفِطْرِ أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلاَةِ.)[38]

---

[37] - قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ ثَعْلَبَةَ بْنِ صُعَيْرِ الْعُذْرِيُّ:خَطَبَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم النَّاسَ ، قَبْلَ الْفِطْرِ بِيَوْمَيْنِ ، فَقَالَ : أَدُّوا صَاعًا مِنْ بُرٍّ ، أَوْ قَمْحٍ ، بَيْنَ اثْنَيْنِ ، أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ ، أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ ، عَلَى كُلِّ حُرٍّ وَعَبْدٍ ، وَصَغِيرٍ ، أَوْ كَبِيرٍ) أخرجه أحمد 187/2 (6751) و208/2 (6946)

عبد الله ابن ثعلبة میگوید : رسول الله صل الله علیه وسلم دو روز قبل ازعید برای مردم خطبه گفت وفرمود: ادا کنید صدقه فطر را یک پیمانه از گندم ویا نیم پیمانه ازگندم (راوی شک کرده) یک پیمانه از خرما وجو، از هر آزاد وغلام ، کوچک ویا بزرگ .

وجه استدلال : رسول الله صل الله علیه وسلم دو روز قبل امر کرده است. امر آن دو روز قبل دلیل بر تعین وقت پرداخت صدقه فطر می باشد.

[38] - أخرجه أحمد 67/2 (5345)

ترجمه : پیامبر علیه الصلاة و السلام امر فرموده به پرداخت زکات فطر، قبل از خارج شدن نماز عید ادا گردد.

(عن نافع ، أن عبد الله بن عمر كان يبعث بزكاة الفطر ، إلى الذي تجمع عنده ، قبل الفطر بيومين أو ثلاثة).[39]

ترجمه : عبد الله ابن عمر سه روز ویا دو روز قبل از عید ، صدقه فطر خویش را در محلیکه جمع کرده می شد روان می کرد. از این اثر هم فهمیده می شود که در قسمت وقت معین پرداخت صدقه فطر، آثار متعدد ووقت آن مختار ووسیع می باشد.

سوال57- وقت آغاز پرداخت صدقه فطر چه وقت است؟

جواب- در مذهب حنفی وقت مستحب آغاز پرداخت صدقه فطر بعد از نماز فجر روز عید می باشد.

طوریکه صاحب کتاب تبین شرح کنز می گوید: (وَالْمُسْتَحَبُّ أَنْ يُخْرِجَهَا بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ من يَوْمِ الْفِطْرِ قبل صَلَاةِ الْعِيدِ) [40]

ترجمه :مستحب این است که صدقه فطر بعد از دمیدن فجر روز عیدباشد.

سوال58- آیا قبل از روز عید پرداخت صدقه فطر جواز ندارد؟

جواب- بلی جواز دارطوریکه در فقه مذهب حنفی ذکرشده (يَجُوزُ تَعْجِيلُهَا بَعْدَ دُخُولِ رَمَضَانَ لَا قَبْلَهُ)[41]جواز دارد عجله کردن بر پرداخت صدقه فطر بعد از داخل شدن ماه رمضان نه قبل از رمضان.

سوال59- اگر دقیق تر گفته شود که وقت بهتر پرداخت صدقه فطر چه وقت است؟

جواب- اگر حکمت صدقه فطر را دقت کنیم که رفع مشکل ونیازمندی های متعدد مساکین وفقراء خصو صا در روز های عید می باشد. پس باید در زمانی پرداخت گردد که مسکین

39- عند البخاري (1503) ، وأبي داود (1612) ، والنسائي 48/5 ، وسلف في الحديث رقم (8244. أخرجه مالك "الموطأ" 777

40 - تبین الحقایق شرح کنز دقائق باب صدقه فطر ج1ص311

41 - تبین الحقایق شرح کنز دقائق باب صدقه فطر، ج1، ص311

بتواند که در روز عید مانند دیگران از نعمت های اللهی استفاده کرده واحساس خوشی ومسرت را ، در بخش های مختلف زندگی در روز های عید داشته باشد. طوریکه پیامبر علیه السلام نیز دو روز قبل از عید دستور پرداخت صدقه فطر را صادر کرد .در آن زمان مشکلات وتکلفات زندگی هم اندک بود ولی فعلا تکلفات زیادی در زندگی روز مره مردم عاید شده ومردم مجبور اند که مطابق عصرزمان خور را عیار سازند. در آن زمان مردم طی دو روز می توانستند که همه نیازمندی های خود را تکمیل کنند .ولی در عصر کنونی شاید چند روزی بیشتر را احاطه کند. بناءً اگر جند روز قبل هم بپردازند ان شا الله جایز است. بخاطر اینکه بعضی احکام به اساس تغیر زمان ومکان تفاوت پیدا کرده وتغیر می کند.

سوال60- اگرلطف کنید وقت آخر پرداخت صدقه فطر را تشریح کنید؟

جواب- بنابر لفظ حدیث وقت آخر پرداخت صدقه فطر ، نماز عید است.

سوال61- آیا شما درمورد دلیل شرعی دارید؟

جواب- بلی صراحت حدیث شریف است . (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ:فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم زَكَاةَ الْفِطْرِ طُهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ فَمَنْ أَدَّاهَا قَبْلَ الصَّلاَةِ فَهِىَ زَكَاةٌ مَقْبُولَةٌ وَمَنْ أَدَّاهَا بَعْدَ الصَّلاَةِ فَهِىَ صَدَقَةٌ مِنَ الصَّدَقَاتِ).[42]

ترجمه : عکرمه رضي الله عنه از ابن عباس رضی الله عنهما روايت نموده که مي گويد: رسول الله صل الله علیه وسلم زکات فطر روزه را جهت پاک کردن روزه از لغو واز گناه ها ی متربط به اخلاق وجهت کمک به نیازمندان فرض نموده است . کسیکه زکات فطر را قبل از نماز عید پرداخت به یقین که

---

[42] - أخرجه أبو داود (1609)

صدقه وی قبول است. کسیکه صدقه فطر را بعد از نمازعید پرداخت پس زکات فطر وی صدقه ی است از صدقات.

وجه استدلال: رسول الله صل الله علیه وسلم به صراحت اعلام نموده که اگر صدقه فطر قبل از نماز عید ادا گردد، قبول اما اگر بعداز نماز عید ادا گردد قبول نیست بلکه یک نوع خیرات محسوب می شود.

سوال62- در مورد نظریات فقهاء چیست؟

جواب- اکثر فقهای مذهب حنفی هم به اساس منطق ومحتوای حدیث مذکور می گویند که صدقه فطر وقت خاص داشته قبل از نماز عید، مانند نماز عید بعد اززوز عید قبول نیست. صرف یک تعداد خاص معتقد اند که زکات فطر مسؤلیت و وجیبه هر مومن بوده به گذشت وقت مکلفیت مسلمان مانند نماز ختم نمی شودصرف تارک آن مرتکب گناه شده وثواب وپاداش همان عمل کم میشود.ولی باید بپردازد.

سوال63- کدام نظر بهتر است؟

جواب- نظر به حدیث وحکمت فلسفه عید، نظر اول بهتر است که زیرا بعد ازعید لباس بعد از نماز عید صدقه قبول نیست. کلچه وگوشت وسایر نیازمندی ها گرچه هر وقت ضرورت است ولی جدی نیست .به دلیل اینکه موسم جشن آن ، که روز عید می باشد گذشته است. ضرب المثل خینه بعد از عروسی وکلچه بعد ازعیدرا چه کند.

فضایل صدقه فطر

سوال64- اگر در مورد فضیلت زکات فطر توضیح دهید بهتر خواهد بود؟

جواب- فضیلت صدقه فطر بیشتر بوده از آنجمله .

1- (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ:فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم زَكَاةَ الْفِطْرِ طُهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ فَمَنْ أَدَّاهَا قَبْلَ الصَّلاَةِ فَهِىَ زَكَاةٌ مَقْبُولَةٌ وَمَنْ أَدَّاهَا بَعْدَ الصَّلاَةِ فَهِىَ صَدَقَةٌ مِنَ الصَّدَقَاتِ).[43]

ترجمه :عكرمه رضي الله عنه از ابن عباس رضى الله عنهما روايت نموده كه مي گويد: رسول الله صل الله عليه وسلم زكات فطر روزه را جهت پاک کردن روزه از لغو واز گناه ها ی متربط به اخلاق وجهت کمک به نيازمندان فرض نموده است . کسيکه زکات فطر را قبل از نماز عيد پرداخت به يقين که صدقه وی قبول است. کسيکه صدقه فطر را بعد از نمازعيد پرداخت پس زکات فطر وی صدقه ی است از صدقات.

از حديث شريف چند فضيلت ثابت ميشود.

- صدقه فطر گناهان روزه دار را محو کرده وگناهان روز دار بخشيده می شود.
- بعضی نقائص که در جريان روزه صورت گرفته که منجر به فساد روزه نشده باشد توسط صدقه فطر جبران وپاک می شود.
- صدقه فطر به مثابه عبادت مالی سبب رفع درجات روزه گير وسبب اين می شودکه روزه را از تمام عيب ونقصان پاک وبحضور الله به گونه پاک تقديم کند.

2- (قَالَ عبدِ الله بْنُ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ: ؛صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم ذَاتَ لَيْلَةٍ وَهُوَ يَقُولُ : أبْشِرُوا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ ، هذَا رَبُّكُمْ - عَزَّ وَجَلَّ - قَدْ فَتَحَ بَابًا مِنْ أَبْوَابِ السَّمَاءِ، يُبَاهِي بِكُمُ الْمَلاَئِكَةَ ، يَقُولُ : يَا ملائكتي ، انْظُرُوا إِلَى عِبَادِي ، أَدَّوْا فَرِيضَةً ، وَهُمْ يَنْتَظِرُونَ أُخْرَى).[44]

ترجمه : عبد الله ابن عمرو ابن العاص رضى الله عنه می گويد: ما همرای پيامبر عليه السلام در يکی از شب ها نماز را ادا کرديم وی می گفت : ای گروهی از مسلمانان برای شما مژده وبشارت است. اين است پروردگارتان، به تحقيق باز

---

[43] - أخرجه أبو داود (1609)

[44] - أخرجه أحمد 187/2 (6751) و208/2 (6946)

کرده دروازه ی آسمان را در حالیکه به شما نزد فرشتگان افتخار می کند.

ومی گوید: ای فرشتگان من، نگاه کنید به بندگان من ،ادا کردن فریضه را وحالا منتظر عبادت دیگری هستند.منظور از عبادت دیگری پرداخت صدقه فطر است .

از حدیث شریف فضیلت صدقه فطر معلوم می شود که به سبب پرداخت صدقه فطر، الله , بالای مسلمان افتخار می کند.

3- (عَبْد الله بن ثَعْلَبَة ، أو ثَعْلَبَة بن عَبْد اللهِ بن أبي صُعَيْر، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم:صَاعٌ مِنْ بُرٍّ ، أَوْ قَمْحٍ ، عَلَى كُلِّ اثْنَيْنِ ، صَغِيرٍ، أَوْ كَبِيرٍ، حُرٍّ، أَوْ عَبْدٍ، ذَكَرٍ، أَوْ أُنْثَى، أَمَّا غَنِيُّكُمْ فَيُزَكِّيهِ اللهُ ، وَأَمَّا فَقِيرُكُمْ ، فَيَرُدُّ اللهُ عَلَيْهِ أَكْثَرَ مِمَّا أَعْطَاهُ. في رواية: أَدُّوا صَاعًا مِنْ قَمْحٍ ، أَوْ صَاعًا مِنْ بُرٍّ)[45]
ترجمه : عبد الله ابن ثعلبه ویا ثعلبه بن عبد الله از پدرش روایت نموده که رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده است : صدقه فطر یک پیمانه از گندم از هر دو نفر که کوچک باشد ویا بزرگ ، آزاد باشد ویا غلام ، زن باشد ویامرد. اگر صدقه دهنده پول دار باشد خداوند توسط صدقه اش ،وی را پاک می سازد اگر فقیر باشد خداوند بزرگ آنچکه مصرف کرده بیشتر از صدقه اش برایش بازمی گرداند.ودر روایتی ذکر شده که ادا کنید صدقه فطر را یک پیمانه از گندم.

وجه استدلال: پرداخت صدقه فطر موجب وسبب ازدیاد مال فقیر می شود. زیرا در حدیث مذکور رسول الله صل الله علیه وسلم وعده کرده که زکات فطر مال را زیاد می کند.که همین ازدیاد مال یک نوع فضلیت صدقه ی فطر را ثابت می سازد.

4- (جریر بن عبد الله می گوید: شَهْرُ رَمَضَانَ مُعَلَّقٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ وَلاَ يُرْفَعُ إلَى الله إلاَّ بِزَكَاةِ الفِطْرِ)[46]

---

[45] - أخرجه أحمد 432/5 (24063). وأبو داود (1621)

[46] - کتاب ضعیف الجامع الصغیر شیخ البانی فرموده: حدیث (ضعیف) است نگاه کن به شماره حدیث در کتاب مذکور: 1868 .

امام علی قاری در کتاب مرقات شرح مشکات مصابیح، ج6، ص169، باب صدقه فطر در مورد حدیث فرموده : حدیث (خبر حسن غریب)

ترجمه : جریر ابن عبدالله می گوید: ماه مبارک رمضان در بین آسمان وزمین معلق می باشد وبه سوی الله , چیزی بالا نمی رود مگر توسط صدقه ی فطر . منظور از ماه رمضان روزه رمضان است یعنی روزه رمضان قبول نبوده تا اینکه صدقه فطر پرداخته شود.

شرائط صدقه فطر

سوال65- اگر شرائط صدقه فطر را واضح سازید بهتر خواهد بود؟

جواب- شرائط صدقه فطر به دوبخش تقسیم شده است .

سوال66- اگر اقسام شرائط صدقه فطر را بیان دارید؟

جواب- شرائط صدقه فطر به دونوع است .یکی شرط صحت دوم شرط وجوب .

سوال67- اگر لطف کنید مفهوم وفرق این دو نوع شرط را بیان دارید؟

جواب- شرط وجوب عبارت از شرطی است: که مکلف از طرف شریعت در موضوع خاص مکلفیت نداشته وبه ترک آن هم مرتکب گناه نمی شود. اما اگر انجام دهد برایش اجر پاداش است. مانند قدرت مالی در حج و زکات . بالای فقیر نه حج واجب فرض است ونه پرداخت زکات، ولی اگر حج کند وزکات دهد برایش اجر وپاداش می باشد.

اما شرط صحت عبارت از شرطی است که به عدم آن اگر انجام دهد، عمل آن درست وصحیح نمی شود مانند صحت یک مادر از مریضی طبیعی در روزه . اگر مادر مریض در روز رمضان روزه هم گیرد روزه وی صحیح نمی شود.

سوال68- شرط صحت صدقه فطر را بیان دارید؟

واقعاً اگر حدیث ثابت شود دلیل خوبی بر، برتری وفضیلت صدقه فطر است. اما ابن حبان تصریح کرده که در حدیث ضعف است. اگر ضعف هم باشد بنابر قاعده علم حدیث روایت حدیث ضعیف به صیغه تمریض وعدم جزم در فضایل اعمال جواز دارد.

جواب- شرط صحت صدقه فطر به اتفاق همه دانمشندان، اسلام است. یعنی اگر کافر ومشرک صدقه فطر را بپردازد وادا کند قبول نمی شود.

سوال69- غیر از اسلام شرط صحت دیگری از صدقه فطر چیست؟

جواب- شرط صحت دوم صدقه فطروقت پرداخت است .

سوال70-در کدام وقت پرداخته شود؟

جواب- قبل از نماز عید وبعد از دخول ماه رمضان.

سوال71- اگر شخصی بعد از نمازعید صدقه ی فطر را داد وادا نمود چه حکم دارد؟

جواب- به نظر حدیث واکثریت فقهآء صدقه ی فطر آن قبول نبوده وصحیح نیست موضوع را قبلا به تفصیل عرض نمودیم.

سوال72- شرط صحت دیگری چیست ؟

جواب- شرط صحت دیگری مقدار مشخص از حاصلات مروج هر محیط منطقه ویا قیمت آن می باشد.

سوال73- آیا درحاصلات زمین کمی وزیادت آن مجاز نیست ونمی شود ویا تنها مقدار کم نباشد؟

جواب- به اساس نظریات فقهاء مقدار کم نباشداگر زیادباشد اشکالی ندارد مثلاً: صدقه فطر نیم پیمانه از گندم می شود .شخصی یک پیمانه بدهد جواز دارد .

سوال74- چطور جواز دارد در حالیکه در شریعت مقدار در تمام امور تعین شده است مانند نماز، کسی نمی تواند دو رکعت را یک رکعت ویا چهار رکعت بخواند در صدقه فطر چطور زیادت جواز داشته باشد؟

جواب- در صدقه فطر چون هدف همکاری فقیر است در زیادت نفع فقیر بیشتر می باشد وممنوعیت هم ندارد.

سوال75- شرط وجوب صدقه فطر را اگر بیان نمائید؟

جواب- در مورد شرط وجوب میان داشنمندان اسلام اختلاف نظر است. تعدادی از مذهب ما معتقد اند که شرط وجوب صدقه

فطر، آزادی وقدرت مالی وغنامندی می باشد. وتعدادی از علمآء می گویند که صدقه فطر بالای هر مومن ومسلمان لازم وسنت است یعنی شرط وجوب ندارد همه مومنان که فقیر باشند ویا غنی غلام باشند ویا ازاد مرد باشند ویازن صغیر باشد ویا کبیر ، مکلف به پرداخت صدقه فطر اند.

سوال76- مذهب ما در مورد احادیث چه گفته است که پیامبر علیه السلام فرموده: صدقه فطر را ادا کنید از هر صغیر وکبیر، از هر آزاد وغلام، وفقیران را خداوند به برکت صدقه ایشان غنی می سازد.

(عَبْد الله بن ثَعْلَبَة ، أو ثَعْلَبَة بن عَبْد اللهِ بن أبي صُعَيْر ، عَنْ أبيهِ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم :صَاعٌ مِنْ بُرٍّ ، أَوْ قَمْحٍ ، عَلَى كُلِّ اثْنَيْنِ ، صَغِيرٍ ، أَوْ كَبِيرٍ ، حُرٍّ ، أَوْ عَبْدٍ ، ذَكَرٍ، أَوْ أُنْثَى ، أَمَّا غَنِيُّكُمْ فَيُزَكِّيهِ اللهُ ، وَأَمَّا فَقِيرُكُمْ ، فَيَرُدُّ اللهُ عَلَيْهِ أَكْثَرَ مِمَّا أَعْطَاهُ. في رواية : أَدُّوا صَاعًا مِنْ قَمْحٍ ، أَوْ صَاعًا مِنْ بُرٍّ)[47]

عبد الله ابن ثعلبه ویا ثعلبه بن عبد الله از پدرش روایت نموده که رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده : صدقه فطر یک پیمانه از گندم از هر دونفر که کوچک باشد ویا بزرگ ، آزاد باشد ویا غلام ، زن باشد ویامرد. اگر صدقه دهنده پول دار باشد خداوند توسط صدقه اش ،وی را پاک میسازد اگر فقیر باشد خداوند بزرگ آنچکه مصرف کرده بیشتر از صدقه اش برایش بازمیگرداند.ودر روایتی ذکر شده که ادا کنید صدقه فطر را از یک پیمانه از گندم .

از حدیث معلوم میشود که صدقه فطر بالای فقیر غنی وآزاد غلام واجب است. ولی مذهب حنفی معتقد است که صدقه فطر بالای فقیر وغلام نیست.

جواب- شما یکبار به دلائلی دیگری هم دقت کنید.

---

[47] - أخرجه أحمد 432/5 (24063). وأبو داود (1621)

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: لاَ صَدَقَةَ إِلاَّ عَنْ ظَهْرِ غِنًى ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى)[48].

ابی هریره رضی الله عنه میگوید رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده: نیست صدقه مگر از پشت غنی دست بلند بهتر است نسبت از دست پائین.

وجه استدلال: بالای فقیر صدقه نیست وبهترین صدقه بالای کسی است که غنی وتوامند باشد .

(عنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم ، قَالَ: خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى» فَإِنَّمَا الصَّدَقَة عَن ظهر غَنِي)[49]

ترجمه : ابو هریره رضی الله عنه در روياتی دیگری از پیامبر علیه الصلاة و السلام نقل کرده که فرموده است : بهترین صدقه آنچکه از غنی باشد ودر روایت دیگری آمده که صدقه از سوی شخص توانمند وغنی باشد.

عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلمَ: افْضَلُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ غِنًى،[50].

ترجمه :دابو زبیر از جابر ابن عبد الله روایت نموده که رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده : صدقه بر تر آن است که از سوی شخص غنی باشد.

از مجموع روایت ها ثابت می شود که صدقه وقتی واجب می شود که صدقه دهنده غنی باشد بناءَ بالای فقیر خصوصا آن فقیریکه نقد چیزی نداشته باشد واجب نیست.

پس مذهب حنفی از مجموع احادیث استدلال کرده که پرداخت صدقه فطر به اساس روایت فوق (فْضَلُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ غِنًى) بالای توانمند واجب وبه اساس روایت های که دلالت بر پرداخت صدقه فطر بالای فقیر هم دارد سنت میداند. البته این روش ، روش وسط وجمع بین احادیث ظاهراً متضاد خواهد بود. ونیز از

---

[48]- أخرجه أحمد 230/2 (7155) و"النَّسائي" في "الكبرى" 2326 قال :
[49] 2441 و"ابن خزيمة" (1674) وفي 1673 "أبو داود" -

[50] - أخرجه أحمد 329/3 (14585) رَوَاهُ أَبُو دَاوُد وقال هَذَا الحَدِيث حسن ،

جز حدیث (وَأَمَّا فَقِيرُكُمْ ، فَيَرُدُّ اللهُ عَلَيْهِ أَكْثَرَ مِمَّا أَعْطَاهُ)ترجمه: مال فقیر تانرا برایش واپس می گرداند ترغیب معلوم می شود نه امر. طبعا ترغیب کردن دلیل بر سنت بودن واستحباب دارد.

سوال77- در مورد صدقه دادن غلام مذهب حنفی چه نظر دارد در حالیکه لفظ غلام در حدیث صدقه فطر صراحت دارد؟

جواب- بلی مذهب حنفی مطابق حدیث عمل کرده ولی درصورت عدم قدرت پرداخت صدقه فطر، آیا مانند والدین به اولاد بادار نیز دلسوزی داشته باشد که عوض غلامش بادار صدقه را ادا نماید. اگر ادا نماید آیا صدقه غیر قبول است ویا خیر ؟بنابران اگر پول شخصی داشته باشد ومومن باشد صدقه فطر بالایش واجب ودر صورت قلت ویا عدم مال عدم وجود سنت خواهد بود.[51]

سوال78- اگر غلام در عقیده کافر باشد بازهم صدقه فطر وی پرداخته شود؟

جواب- بلی بادارش باید بپردازد.

سوال79- شما قبلا گفته بودید که اسلام شرط صحت است صدقه فطر کافر قبول نیست دراین جا چطور؟

جواب- بلی گفته بودیم وحالا هم می گویم منظور از کافر ، آن کافری است که غلام ودر تحت قیادت مسلمان نباشد. ثانیاً اینکه در حدیث ذکر شده که صدقه فطر را ازهر غلام و آزاد بپردازید. غلام را مطلق ذکر نموده پس غلام کافر وغلام مومن را شریک می شود.

سوال80- در مورد صدقه فطر طفل ومجنون چه باید کرد ؟

جواب- به اساس صراحت حدیث ، حتا بالای طفل غیر ممیز، بلکه بالای طفل نوزاد وديوانه نیز صدقه فطر واجب است .

---

[51] - البدایع الصنایع، ج 2، ص198. المحیط البرهانی فی فقه النعمانی، ج2، ص 408

سوال283- طفل ویا دیوانه اصلا موضوع دینی ومکلیفت شرعی را درک نمی کنند چطور مسؤلیت پیدا می کنند وکی باید ادا کند؟

جواب- بلی عقل در تمام موارد اسلامی یکی از شروط وجوب وتکلیف است بجز از موضوع صدقه فطر که صدقه فطر را عوض آنها باید اولیاء ایشان از پول خود بپردازند.

سوال81- اگر اولیاء اطفال ویا مجانین، فقیر باشند، چه باید کرد؟

جواب- درصورت عدم قدرت وتوان از طرف شریعت تکلیف نیست.

سوال82- آیا در مکلیفت طفل ودیوانه کدام دلیلی از شریعت وجود دارد؟

جواب- بلی لفظ حدیث شریف است. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، فِي زَكَاةِ الْفِطْرِ، عَلَى كُلِّ حُرٍّ وَعَبْدٍ ، ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى ، صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ ، فَقِيرٍ أَوْ غَنِيٍّ ، صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ ، أَوْ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ قَمْحٍ.) [52]

ترجمه : از ابو هریره روایت شده که زکات فطر بالای هر آزاد غلام ، زن مرد ، کوچک بزرگ ، غنی فقیر بوده که یک پیمانه از خرما ویا نصف پیمانه از گندم می باشد.

سوال83 - شما در مورد صغیر دلیل گفتید ولی حدیث شریف نامی از مجنون نگرفته است پس صدقه را بالای دیوانه چطورواجب ساخته اند؟

جواب- بلی صدقه فطر عبادت محضه نیست که شرط آن عقل باشد مانند شرط سایر عبادت ها .بلکه در عین حال که عمل صالح می باشد یک نوع مکلفیت عمومی وشامل است که همه را مانند خواندن کلمه احتوا می کند . روی همین دلیل وقتیکه در حدیث نام طفل وصغیر گرفته شده درحالکیه فاقد عقل سلیم اند .پس مجنون ودیوانه نیز شامل حکم صدقه فطر می شودکه فاقد عقل می باشند.

---

[52] - أخرجه عبد الرَّزَّاق (5761) . وأحمد 277/2 (7710)

سوال84- یعنی دیوانه را به اساس دلیل قیاس داخل برنامه مکفلیت صدقه فطر کردید؟

جواب- بلی . نگاه کن به کتا ب تحت هامش.[53]

سوال85- صدقه فطربالای کدام اشخاص واجب است؟

جواب- صدقه فطر بالای هر مومن مسلمان واجب است .برابر است که مومن کوچک باشد ویا بزرگ ، زن باشد یا مرد، مجرد باشد ویا متأهل مریض باشد ویا صحیح ، روزه گیر باشد ویا روزه خور،صغیر باشد یا کبیر هوشیار باشد ویا دیوانه ، غنی باشد ویا فقیر.

سوال86- اگر در مورد دلیل را ذکر کنید؟

جواب- تمام دلائل درمبحث گذشته بیان شده تکرار وی لازم نیست.

سوال87- آیا هر شخص از نفس خود صدقه را بدهد ویا به گونه نیابتی.؟

جواب- اصل وقاعده در شریعت این است که هر یک از نفس خود مکلفیت داشته وباید خود وجیبه خود را ادانماید . ولی روایت های از حدیث میرساند که عوض یک تعدادی دیگران پرداخته می توانند.

سوال89- اگر واضح سازید کدام اشخاص باید صدقه خود را ، خود بپردازند؟

جواب- هر شخصیکه عاقل بالغ وتوانمند باشد . مانند پدر، مادر ، برادران وخواهران بزرگ ، خانم ها وشوهران ، وهر شخصیکه خود مومن ، جوان وعقل داشته باشد.حتا صغیران اگرخود بپردازند جهت تربیت وعادت گرفتن به عبادت مالی بهتر خواهد بود.

سوال90- اگر واضح سازید که عوض کدام اشخاص باید پرداخته شود؟

---

[53]- البدایع الصنایع، ج 2، ص198 . المحیط البرهانی فی فقه النعمانی، ج2، ص 408

جواب- این سوال چند حالت دارد .

سوال91- اگر تمام حالات را بیان دارید بهتر خواهد بود؟

جواب- سه حالت دارد:

1- کسیکه شخصی را وکیل خود در صدقه فطر گرفته باشد می تواند وکلیش عوض آن صدقه وی را ادا نماید.
2- شخصیکه دیوانه ومجنون است عوض آن از مال خود وی ویا از مال ولی مجنون، پرداخته می شود.
3- پدر ویا مادر ،همسر عوض اولاد های صغیر خود وعوض همسران خود ، صدقه فطر را ادا کرده می توانند.

سوال92- آیا پدرمادر صدقه فطر اولاد های بالغ خود را پرداخته می توانند وجواز دارد؟

جواب- بلی جواز دارد، ولی بهتر پرداخت صدقه از طرف خود شخص بالغ باشد .

سوال93- پدر کلان می تواند که از نواسه های صغیر خود صدقه فطر را بدهد؟

جواب- حکم دو حالت دارد:

1- در صورت حیات وحضور پدرشان پرداخت صدقه فطر از پدرکلان جواز ندارد.
2- در صورت عدم حیات ویا عدم وجود والدین صغیر، پدر کلان پرداخته می تواند.

سوال94- اگر پدر از اولاد بالغ خود صدقه فطر را بپردازد چه حکم دارد ؟

جواب- جواز دارد ولی بهتر نیست .

سوال95- اگر شوهر از خانم خود را بپردازد چه حکم دارد؟

جواب- جواز دارد از ذمه خانم خلاص می شود ولی بهتر نیست.

سوال96- بهتر چیست وچرا ؟

جواب- طریقه بهتربه پرداخت صدقه فطر وانجام هر عبادت این است که هر شخص خودش انجام دهد. دلیل چرا آن واضح است. اگر هر شخص خودش انجام دهد خصوصا صدقه فطر را خود ش

بدهد تمام ثواب برای خودش می رسد. اما اگر عوض آن دیگران ادا نمایند ثوابش بین وی ودهنده آن تقسیم می شود.

سوال97- اگر خانم صدقه فطر شوهر را ادا نمایند چه حکم دارد؟

جواب- جواز دارد، ولی طوریکه گفته شد بهتر نیست.

سوال98- آیا شخصی صدقه فطر از خواهر، برادر، اولاد ها، خانم، پدر مادر، پدرکلان مادر کلان خود را داده می تواند؟

جواب- بلی جواز دارد واز گردن همه ایشان ساقط می شود، ولی اگر ممکن باشد هر یک ا زخود بدهد بهتر است.

سوال99- اگر هیچ یک از افراد مذکور پول نداشته باشند چه باید کرد؟

جواب- ممکن است که مُسؤل فامیل برای هر یک پول صدقه را برای ایشان تسلیم کند که آنها هر یک صدقه فطر خود را بدست خود اداد کنند.

سوال100- اگر خود آنها پول داشته باشند چه باید کرد؟

جواب- در صورت داشتن توان نیابت جایز نیست باید خود ایشان صدقه فطر را ادا کنند.

سوال101- آیا بالای یتمیان صدقه فطر واجب است ؟

جواب- بلی واجب است.

سوال102- آیا بالای قرض داران صدقه فطر واجب است؟

جواب- بلی واجب است به دلیل اینکه صدقه فطر یک مقدار اندک ازمال می باشد وتأثیر نهایت زیاد ومثبت را دارا است.

سوال103- در مورد فقیر اگر توضیح بدهید که کدام نوع فقیر باشد؟

جواب- در مذهب در بین فقهاء در مورد تعریف فقیرقسمی اختلافات نظر است.

سوال104- اگر نظریات را تشریح کنید؟

جواب-در مورد چند دیدگاه وجود دارد:

دیدگاه اول: صدقه فطر بالای شخصی واجب می شود، که باید مالک نصاب بوده وپول آن اضافه از تمام نیازمندی های روز مره زکات دهنده باشد. به اساس حدیث صدقه نیست مگر ازپشت غنی.

دید گاه دوم : این است که هر مومنیکه طعام یک شبانه روز ومصرف نهایت ابتدائی خود را داشته باشد صدقه فطر بالایش واجب است.به اساس حدیث که زکات فطر فرض شده وحدیث دیگری که صدقه فطر را هر فقیر وغنی بپردازد.

دیدگاه سوم: صدقه فطربالای مطلق مومن واجب است طوریکه در صدقه فطر عقل مدار اعتبارنیست بالای صغیر کبیر واجب است پس بالای غنی وفقیرهم واجب است باید فقیر قرض کند صدقه فطر را ادا نماید.

سوال106- چطور یک مسلمان قرض کند صدقه فطر را ادا نماید آیا در مورد کدام دلیل وجود دارد؟

جواب- بلی دلائل است .

سوال107- اگر لطف کنید دلیل را ذکر کنید؟

جواب- دلایل متعدد است.

- در حدیث شریف ذکر شده که صدقه فطر را غنی وفقیر بدهد. حدیث مطلق است باید فقیر بپردازد یعنی مکلفیت جد ی دارد.
- فقیر از این جهت باید بپردازد که پیامبر علیه السلام برایش وعده غنا را در صورت پرداخت صدقه نموده است.
- اصلاً صدقه فطر کدام عمل شاقه ودور از توان نیست بلکه مطلق انسان اندازه صدقه فطر را روزانه مصرف می کند.
- صدقه فطر امتیاز بسیار زیاد دارد زیرا در رمضان هر نفل به مثابه ومعادل فرض می باشد.

در حدیث شریف ذکر شده که خداوند بزرگ از بنده هایش - بعد از رمضان انتظار عبادت دیگری را دارد. فقیر وغنی بنده همه الله می باشند.
قَالَ عبدِ الله بْنُ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ: ؛صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم ذَاتَ لَيْلَةٍ وَهُوَ يَقُولُ : أَبْشِرُوا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ ، هذَا رَبُّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ - قَدْ فَتَحَ بَابًا مِنْ أَبْوَابِ السَّمَاءِ، يُبَاهِي بِكُمُ الْمَلاَئِكَةَ ، يَقُولُ: يَا ملائكتي، انْظُرُوا إِلَى عِبَادِي، أَدَّوْا فَرِيضَةً، وَهُمْ يَنْتَظِرُونَ أُخْرَى.[54]

ترجمه : عبد الله ابن عمرو ابن العاص می گوید: ما همرای پیامبر علیه الصلاة والسلام در یکی از شب ها نماز را ادا کردیم وی می گفت : ای گروهی از مسلمانان برای شما مژده باز ,وبشارت است. این است پروردگار تان، به تحقیق الله کرده دروازه ی آسمان را در حالیکه به شما نزد فرشتگان افتخار می کند. ومی گوید :ای فرشتگان من، نگاه کنید به بندگان من، ادا کردن فریضه را وحالا منتظر عبادت دیگری هستند.

روزه هر مومن به پرداخت صدقه فطر معلق می باشد. -
جریربن عبد الله می گوید: شَهْرُ رَمَضَانَ مُعَلَّقٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ وَلاَ يُرْفَعُ إِلَى الله إلاَّ بِزَكَاةِ الفِطْرِ.[55]
ترجمه : جریر ابن عبدالله می گوید: ماه مبارک رمضان در چیزی بالا ,بین آسمان و زمین معلق می باشد وبه سوی الله نمی رود مگر توسط صدقه ی فطر. منظور از رمضان همان روزه وعمل صالح در رمضان است.

---

[54] - أخرجه أحمد 187/2 (6751) و208/2 (6946)
[1]- کتاب ضعیف الجامع الصغیر شیخ البانی فرموده: حدیث (ضعیف) است نگاه کن به شماره حدیث در کتاب مذکور: 1868 .

امام علی قاری در کتاب مرقات شرح مشکات مصابیح ج6ص169،باب صدقه فطر در مورد حدیث فرموده : حدیث (خبر حسن غریب)

واقعا اگر حدیث ثابت شود دلیل خوبی بر، برتری وفضیلت صدقه فطر است.اما ابن حبان تصریح کرده که در حدیث ضعف است. اگر ضعف هم باشد بنابر قاعده علم حدیث روایت حدیث ضعیف به صیغه تمریض وعدم جزم در فضایل اعمال جواز دارد.

- پرداخت صدقه فطر در حقیقت پاک کننده روزه دار از گناه است.
- صدقه فطر بعضی از خطائی ها ولغزش ها روزه دار و بعضی از نواقص روزه رانیز پاک می سازد.
- خداوند بزرگ توسط بر داخت صدقه نزد ملائکه مباهات وافتخار می کند.

صدقه فطر برای کدام اشخاص پرداخته شود

سوال108- صدقه فطر به کدام اشخاص داده شود؟

جواب- در مورد مستحقین صدقه فطر قرآن کریم کاملاصراحت دارد.

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا (الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ) [56]

صدقات را بهتر است آن، اما اگر ترجمه : اگر آشکار کنید صدقات را برای فقراء پنهان دهید برای تان خیر است محو به آنچکه انجام میدهید ﷲ می کند بعضی گناهان تانرا. آگاه است. از آیت شریف واضح معلوم می شود که تمام صدقات برای فقراء باید داده شود نه به اغنیاء وثروتمندان.

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ) [57] ترجمه : (یقینا صدقات برای فقراء ، مساکین ، مسافرین ، قرض داران ، در ، جهت خلاصی گردن ها، جمع کننده گان زکات ,راه خداوند وپرداخت آن جهت نرمی قلب تعدادی از مردم کفار می باشد.

سوال109- یعنی در مجموع صدقه فطر به چند طائفه باید پرداخته شود؟

---

[56] - سوره بقره، آیت 270

[57] - سوره توبه، آیت 59

جواب- در مجموع مطابق دستور قرآن کریم برای هشت طائفه پرداخته می شود.

سوال110- آیا لازم است که در صدقات هر هشت طائفه را پیدا کنیم ویا به هریک، اگر داده شود صحیح است؟

جواب- این حالت چند صورت دارد. صورت اول اگر صدقه وزکات پول زیاد است ویا کم مانند صدقه فطر . در صورت اول بهتر است که به افراد وطائفه های زیاد تقسیم نمائیم .در صورت دوم بر یک نفر هم درست است.وکفایت می کند.

سوال111- صدقات فطر را پنهان بدهیم ویا آشکار؟

جواب- اگر پنهان داده شود بهتر بوده وثوابش زیاد است.

سوال112- به کدام دلیل وچرا ؟

جواب- پنهان دادن صدقه مطابق به ارشادات اسلام وقرآن کریم فرموده است:,است ﷲ

(وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ)[58] ترجمه :

اگر صدقات را برای فقراء پنهان دهید برای تان خیر است به آنچکه انجام می ,محو می کند بعضی گناهان تانرا. ﷲ دهید بهتر است.

دوم احادیث زیاد در مورد ترغیب وتشویق صدقه دادن پنهانی روایت شده است .

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صلى ﷲ عليه وسلم قَالَ سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِى ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ إِلاَّ ظِلُّهُ الإِمَامُ الْعَادِلُ ، وَشَابٌّ نَشَأَ فِى عِبَادَةِ رَبِّهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِى الْمَسَاجِدِ ، وَرَجُلاَنِ تَحَابَّا فِى ﷲِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ ، وَرَجُلٌ طَلَبَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّى أَخَافُ اللَّهَ . وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ أَخْفَى حَتَّى لاَ

[58] - سوره بقره، آیت 270

تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ).[59]

ترجمه : ابو هریرة رضی الله عنه از رسول الله صل الله علیه وسلم روایت نموده که فرموده است: هفت گروه مردم را خداوند بزرگ در روز قیامت در زیر سایه ی (رحمت) ایشان را قرار می دهد در حالیکه در آن روز هیچ سایه ی غیر همان سایه وجود نمی داشته باشد. آنها عبارت انداز:

امام عادل، جوانی که به عبادت الله جوانی خود را آغاز نموده است، –

شخصی که قلبش همیشه معلق وعلاقمند مسجد باشد، –

دو دوستان دینی که بخاطر خدا نزدیک وبخاطر الله از هم جدا می شوند، –

مردی که از وی خانم صاحب حسن جمال مطالبه ی فساد را نماید این مرد بگوید که من از الله میترسم. –

مردی طوری به دست راست خود صدقه دهد که دست چپ آگاه نشود. منظور پنهان دادن صدقه است. –

عن بهز بن حَكِيم، عَن أَبِيه، عَن جدِّه انه قال صلى الله عليه وسلم إنَّ صَدَقَةَ السِّرِّ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ)[60]

ترجمه : بهز ابن حکیم از پدر وپدر کلان خود روایت می کند که رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده : یقینا صدقه پنهانی خاموش می سازد غضب پرور دگار عالم را.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ، عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم ، قَالَ:لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الأَرْضَ جَعَلَتْ تَمِيدُ ، فَخَلَقَ الْجِبَالَ فَعَادَ بِهَا عَلَيْهَا ، فَاسْتَقَرَّتْ ، فَعَجِبَتِ الْمَلاَئِكَةُ مِنْ شِدَّةِ الْجِبَالِ ، قَالُوا : يَا رَبِّ، هَلْ مِنْ خَلْقِكَ شَيْءٌ أَشَدُّ مِنَ الْجِبَالِ ؟ قَالَ : نَعَمْ ، الْحَدِيدُ ، قَالُوا: يَا رَبِّ ، فَهَلْ مِنْ خَلْقِكَ شَيْءٌ أَشَدُّ مِنَ الْحَدِيدِ ؟ قَالَ : نَعَمْ، النَّارُ، فَقَالُوا: يَا رَبِّ ، فَهَلْ مِنْ خَلْقِكَ شَيْءٌ أَشَدُّ مِنَ النَّارِ ؟ قَالَ: نَعَمْ، الْمَاءُ، قَالُوا : يَا رَبِّ ، فَهَلْ مِنْ خَلْقِكَ شَيْءٌ أَشَدُّ مِنَ الْمَاءِ ؟ قَالَ : نَعَمْ ، الرِّيحُ ، قَالُوا: يَا رَبِّ ، فَهَلْ مِنْ خَلْقِكَ شَيْءٌ أَشَدُّ مِنَ الرِّيحِ

---

[59] – "البُخاري" 168/1 (660) و125/8 (6479) و"مسلم" 93/3 و"التِّرمِذي" 2391 و"النَّسائي" 222/8 ، وفي "الكبرى" 5890 و"ابن خزيمة" 358

[60] – أخرجه الحاكم 568/3.

؟ قَالَ : نَعَمْ ، ابْنُ آدَمَ، تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ بِيَمِينِهِ يُخْفِيهَا مِنْ شِمَالِهِ.)[61]

ترجمه : انس ابن مالک از رسول الله صل الله علیه سلم روایت نموده که رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده است : زمانیکه , زمین را خلق نمود زمین حرکت شدیدداشت . خداوند بزرگالله کوها را خلق نمود تا که حرکت زمین تخفیف شود. فرشتگان از چنین عمل کرد واز قدرت صلابت کوه ها تعجب نموده وسوال کردند که یا رب آیا از کوه ها کرده کدام مخلوق گفت : بلی . آهن نسبت از کوه قوی تر ,قوی تر است؟ الله است. فرشتگان گفتن یا رب نسبت به آهن کدام مخلوق دیگری گفت: بلی ! آتش نسبت به آهن قوی تر ,قوی تر است ؟ الله است. گفتند آیا مخلوقی قوی تر از آتش هم است. گفت : بلی آب است. فرشتگان گفتند آیا نسبت از آب چیزی دیگری فرمود :بلی باد قوی تر از آب است. ,قوی تر است ؟ الله فرشتگان گفتند آیا نسبت به باد مخلوقی دیگری قوی تر است گفت : بلی صدقه که طوری پنهان ومخفی باشد که دست چپ از نفقه وصدقه دست راست خبر نشود.

وجه استدلال: هر مخلوق در برابر خود ضد دارد طوریکه قبلا بیان شد که ضد سنگ آهن است وضد آهن آتش بوده وضد آتش آب است وضد آب ، باد است وضد باد صدفه مخفی وضد صدقه ریا می باشد.

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: " سِرٌّ إِلَى فَقِيرٍ، وَجُهْدٌ مِنْ مُقِلٍّ).[62]

ترجمه : ابو امامة رضی الله عنه می گوید من گفتم ای ! کدام صدقه بهتر است؟ فرمود: صدقه یکه ,پیامبر خدا به گونه پنهان به فقیر باشد. وصدقه یکه به زحمت پول آنرا در یافت کرده باشید سپس آنرا صدقه دهید.

1- أخرجه أحمد 124/3 (12278). وعَبْد بن حُمَيْد (1215). والتِّرْمِذِي (3369)

[62] وفي ابن أَبي شَيْبَة 340/1 (3423) و116/14 (35933) و"أحمد" 178/5 (21879) 179/5 (21885) و"النَّسائي" 275/8

سوال113- آیا در وقت پرداخت لازم است که گفته شود که این صدقه فطر است؟

جواب- اگر مشکوک باشید که این شخص فقیر است ویا غنی؟در این صورت اگر گفته شود خوب است. اما اگر به فقیر بودن آن متقین باشید، اظهار آن ضرور نیست.

سوال114- اگر گفته شود چه حکم دارد ؟

جواب- اشکالی ندارد ولی اگر اظهار کنید شخص گیرنده شاید احساس شرم کرده وخود را کم فکر کند.

سوال115- از نظر دین در بین اشخاص هشت گانه کدام یک آن به دادن صدقه فطر بهتر است؟

جواب- بهترین اشخاص در بین مستحقین صدقه فطر ،از نظرشریعت شخص است که هم فقیر باشدهم متقی واگراز خویشاوندان صدقه دهنده باشد بهتر است.

سوال116- چرا فقیر خویش متقی را اختصاص دادید؟

جواب- بخاطر اینکه در پرداخت صدقه فطر برای مطلق فقیر یک اجر است. اما اگر فقیر از خویشاوندان باشد دو اجر دارد .

سوال117- چرا برای فقیریکه از خویشاوندان باشد دو اجر است؟

جواب- بخاطر اینکه یک اجر پرداخت جهت صله رحم واجر، دوم اجر پرداخت نفس صدقه فطر است. نگاه کن به حدیث شریف.

قال رسول الله صل الله علیه وسلم الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَعَلَى ذِي الرَّحِمِ اثْنَتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ" [63]
ترجمه : پیامبر علیه الصلاة والسلام فرموده است: صدقه بالای مسکین صدقه است ولی صدقه بالای خویش قریب هم صدقه است وهم وصل صله رحم است که هردو پاداش وثواب می باشد.

---

[63] - رواه أَحْمَدُ وَالنَّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهْ وَابْنُ حِبَّانَ وَالدَّارَقُطْنِيّ وَالْحَاكِمُ .

عَن أبـي هُرَيْـرَة رَضِيَ اللَّهُ عَنْه قَـالَ ، قَـالَ رَسُول الله صَلَّـى اللَّهُ عَلَـيْـهِ وَسَلَّمَ : " تـصدقـوا ! فَقَـالَ رجل يَـا رَسُول الله عِنْدِي دِيـنَـا ر ؟ قَـالَ : تـصدق بِـهِ عَلَى نَـفسك ، قَـالَ عِنْدِي آخر ؟ قَـالَ: تـصدق بِـهِ عَلَى زَوجتك ، قَـالَ : عِنْدِي آخر ؟ قَـالَ : تـصدق بِـهِ عَلَى ولـدك ، قَـالَ : عِنْدِي آخر ؟ قَـالَ : تـصدق بِـهِ عَلَى خـادمك ، قَـالَ عِنْدِي آخر ؟ قَـالَ : أَنْـت أبْـصر بِـهِ) [64]

تـرجمه :ابـو هريـره رضی الله عنـه مـی گـويـد رسول الله صل الله عـلـيـه وسلم فـرمـوده است : صدقـه کـنـيـد ، مـردی گـفـت ای رسول خـدا نـزد من ديـنـار وپـول است. پـيـامـبـر عـلـيـه الـسلام فـرمـود: بـرای نفس خـود صدقـه کـن. گـفـت: نـزد من مـقـدار ديـگـری هم است. گـفـت : بـرای خـانـم خـود صدقـه کـن. گـفـتـه بـاقـی هم نـزدمـن است.گـفـت: بـالای اولاد خـود صدقـه کـن. گـفـت غـيـر آن پـول اضـافـه نـزدم است. گـفـت بـالای خـادم خـود صدقـه کـن. گـفـت غـيـر ايـن پـول ديـگـری نـزدم است پـيـامـبـر عـلـيـه الـسلام فـرمـود: شـمـا خـوب تـر بـيـنـنـده هستيد. يـعـنـی بـهـتـريـن مـصـارف ازخـود بـايـد بـاشـد و مـصـارف مشروع بـالای خـود واقـارب بـه حـکـم صدقـه حـساب مـيـشـود. الـبـتـه مـنـظـور از صدقـه در حـديـث مـذکـور صدقـه فـطـر نـيـست بـلـکـه مطلق مـصـارف است. زيـرا صدقـه فـطـر ويـا سايـر صدقـه هـا بـرای است کـه مـصـارف,نـفـس واولاد خـانـم نـمـی شـود. ايـن نـعـمـت الله فـامـيـلـی را کـه بـه کـسب ومـصـرف آن در چـوکـات اسلام بـاشـد صدقـه وثـواب مـحـسوب مـی شـود.

سوال118- بـرای فـقـيـر مـتـقـی چـرا اجـر بـيـشـتـر است؟

جواب- بـخـاطـريـکـه فـقـيـر مـتـقـی، بـه صدقـه تـو بـه عـبـادت بـيـشـتـر تـقـويـه مـی شـود. شـمـا در عـبـادت وی شريـک مـی شويـد.امـا فـقـيـر غـيـر مـتـقـی تـوسط پـول شـمـا ،شايـد بـه عمل نـاجـايـز تـقـويـه شود صدقـه دهـنـده بـه فـسـاد شريـک وی مـی شود.

سوال119- اگـر لـطـف کـنـيـد بـگـوئـيـد کـه بـه کـدام خـويـشـاونـدان صدقـه جـايـز است وبـه کـدام آنـهـا نـا جـايـز؟

---

[64] - الـبُخـاري" فـي "الأدب الـمـفـرد" 197 "أحـمـد" 251/2 (7413) و471/2 (10088) و"أبـو داود" 169 "الـنَّسائـي" 62/5 ابـن حِبَّـان" 3337

جواب- گوش کن به اصول وقاعده فقهی در مورد . قاعده این است. نفقه ی هر شخص که بالای شما فرض باشد ،پرداخت زکات وصدقات مانند صدقه فطر برایش جایز نیست.

سوال120- اگر واضح تر توضیح بدهید بهتر خواهد بود؟

جواب- هر کسیکه نفقه بالایش فرض باشد بروی زکات نمی شود. نفقه اولاد صغیر ، نفقه والدین ،نفقه خانم بالای شوهر فرض می باشد. پس والدین برای اولاد کوچک خود ، اولاد برای والدین خود، شوهر به خانم خود زکات وصدقه خود را داده نمی توانند اگر بدهند صحیح نیست.

سوال120- پس معلوم می شود که صدقه فطر وزکات برای نواسه ها ، پدر کلان مادر کلان ، خواهرزاده وبرادر زاده ، کاکا ، ماما ، خاله وعمه خانم برای شوهر جایز می باشد؟

جواب- بلی جائز است، بلکه بهتر وافضل است.

سوال121- آیا صدقه فطر برای اولاد کبیر که متأهل واولاد دار باشند صحیح می شود؟

جواب- مناسب وجایز نسیت .

سوال122- چرا جایز نیست ؟

جواب- بخاطریکه پدر مسولیت اولاد خود را دارد باید بدون صدقه وزکات دست گیری، کمک وسرپرستی کند.[65]

سوال123- در حدیث شریف[66] روایت شده، اما شنیده شده که برای اولاد صدقه داده نشود شما در مورد چگونه جواب دارید؟

---

[65] - فتح القدیر ج 2،ص 123. المبسوط ،ج3،ص234 . البدایع الصنائع ج،ص123 المحیط ج،ص432

[66] - عَنْ سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكٍ ، أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم قَالَ: أَلا أَدُلُّكُمْ عَلَى أَفْضَلِ الصَّدَقَةِ ؟ ابْنَتُكَ مَرْدُودَةً إِلَيْكَ ، لَيْسَ لَهَا كَاسِبٌ غَيْرُكَ.[66]

سراقه ابن مالک رضی الله عنه ازرسول الله صل الله علیه وسلم روایت نموده که می فرماید: آیا من شما را به بهترین مستحق صدقه خبر ندهم، آن عبارت از دختر بر گردانیده شده تو میباشد که به سوی تو برگردانیده شده در حالیکه غیر ازتو کسی دیگری تهیه کننده ی نفقه ندارد. که دختر مستحق صدقه میشود.

جواب- بلی در حدیث آمده ولی علماء گفته اند که منظور از حدیث دواحتمال است .

1- در صورتیکه دختر طلاق شده باشد ویا شوهرش وفات شده باشد وآن دختر واپس به خانه پدربر گردانیده شده باشد . پدر هم فقیر باشد صدقه فطربرایش جائز می باشد. اگر پدر استطاعت بیشتر داشته وغنی باشد باید بدون صدقه فطر اولاد خود را حمایت کند.

2- منظور از صدقه مطلق مصرف است طوریکه در حدیث دیگری آمده که بهترین صدقه بر نفس وفامیل می باشد.

سوال124- در وطن ما رواج است که پدران بدون آگاهی اعضای فامیل صدقه فطر همه را می پردازند چه حکم دارد؟

جواب- جواز دارد، ولی پرداخت صدقه اولاد هایکه بالغ باشند خوب نیست.

سوال125- فعلاً در افغانستان چنین عمل معمول است؟

جواب- بلی معمول وتعامل است، ولی باید عمل تصحیح شود که اولاد های بالغ وخانم ها خود ایشان صدقه فطرخود رابپردازند.

سوال126- آیا خانم می تواند صدقه فطر اولاد های خود را بپردازد؟

جواب- بلی می تواند، ولی بازهم تأکید می کنم که بهتر است که هر یک صدقه فطر خود را ، خود بپردازد.

سوال127- در وطن ما رواج است که مردم صدقه فطر خود وهمه فامیل را به امام مسجد می دهند چه حکم دارد؟

جواب- موضوع حالات مختلف را دارد.

1- اگر در وقت امام گرفتن عقد وقرار داد شود که ضمن سایر امتیازات صدقه فطر را برای امام نیز میدهند، در این صورت صدقه به مثابه مزد قرار میگرد در حالیکه صدقه فطر عبادت ووجیبه است. وعبادت در بدل مزد قرار گرفته صدقه فطر ایشان جایز نیست. زیرا صدقه فطر وجیبه دینی هر مومن است پرداخت آن در بدل مزد امام تجارت دوباره به دین وشریعت می باشد.

2- اگر در وقت عقد قرار داد امتیازاتی را برای امام بدون صدقه فطر تعین می کنند. یعنی بدون قرارداد برایش صدقه فطر را می پردازند . این هم چند حالت دارد .

3- امام ایشان فقیر است وازخویشاوندان بوده ومطالبه نیز نداشته. در این صورت بهتر این است برای امام خود صدقه فطررا به گونه سری وپنهان بدهند.

4- اگر امام مطالبه کند ویا امام غنی باشد در این صورت صدقه فطر برای امام جوازندارد .

5- حالت افضل وبهتر این است که اصلا صدقات وزکات برای امامان داده نشود .به دلیل اینکه امامان وارثان پیامبران اند. بر پیامبران گرفتند زکات وصدقات مجاز نبود.

6- ممکن است که قسمتی از صدقه فطر را برای امام و متباقی آنرابرای خویشا وندان بدهند.

سوال128- آیا صدقه فطر را برای سوال گران که در مسیر سرک وکوچه ها اند داده می توانیم ؟

جواب- به نظر بنده مناسب نیست ؟

سوال129- چرا پرداخت صدقه فطر برای سوال گران مناسب ومجاز نیست ؟

جواب- بخاطر اینکه سوال گران مجهول الهویت اند که آیا اینها واقعا فقیر اند ویا عادت ایشان بوده ویا جهت جاسوسی استخدام شده سوال می کنند.

سوال130- آیا برای سوال گران هیچ کمک ویا خیرات داده نشود؟

جواب- سائر خیرات ها داده شود ولی صدقه فطر را ندهند .

سوال131- فرق در بین صدقه فطر وسایر خیرات ها چیست که خیرات بدهیم وصدقه فطر ند هیم ؟

جواب- فرق زیاد است یکی آن صدقه فطر واجب اما صدقات عادی مستحب ثانیا اگر صدقه فطر بر اهل ومستحق داده نشود صدقه وی قبول نیست در ذمه شخص باقی می ماند . اما اگر خیرات آن قبول نشود بالای شخص مسؤلیت دیگری مانند پرداخت صدقه فطر نمی باشد.

سوال132- اگر مسلمانی در خارج وطن خود زندگی داشته وروزه نیز گرفته است، ولی فقیر مسلمان را پیدا نکرد چه باید کند؟

جواب- در این مورد سه حالت وجود دارد:

- اول اینکه هیچ وطنی وجود ندارد؛ مگر اینکه در آنجا فقیر مسلمان نباشد. پس به همان مسلمان بدهد
- اگر فرضا نزدیک وی فقیرنبود کوشش کند اگر دور تر پیدا شود.
- اگر اصلاً در همان ساحه ومنطقه فقیر مسلمان پیدا نشد وروز عید در حالت آمدن ونزدیک شدن است ممکن است که نیت کند و پول صدقه فطر را از سائر پول هایش جدا نماید هر زمانیکه فقیر مسلمان را یافت برایش بدهد ویا قبل ازعید در محل دیگری روان کند.[67]ویا هم از طریق دوستان واقاربش به اساس فرامایش بپردازد.

سوال133- تعدادی مردم مسلمان صدقه فطر را در جای دیگری بر خویشاوندان روان می کند آیا جائز است؟

جواب- اگردر همان منطقه که زندگی دارند فقیری دیگری نباشد. خویشاوندان ایشان د رهمان شهر مورد نظر فقیر ومحتاج تر باشند ارسال کردن در منطقه دیگر جواز در غیر آن خوب نیست.

سوال134- صدقه فطر چند نفر به چند نفر داده شود؟

جواب- صورت بهتر همین است که هر شخص مستقیم صدقه خود را، خود بریک شخصی فقیر بدهد.

سوال135- آیا صدقه فطر یک نفر به چند نفر داده می شود؟

جواب- صدقه فطر یک نفر به یک نفر به اتفاق جواز دارد، ولی پرداخت صدقه فطر یک نفر به جند نفر اختلاف نظر وجود دارد تعدادی می گویند: مانند زکات از یک نفر به چند

[67] - البدائع الصنائع، ج2، ص123

نفر داده می شود. وتعدادی از دانشمندان معتقداند که صدقه فطر یک نفر به بیشتر از یک نفر صحیح نمی شود.[68]

سوال136- به نظر شما کدام نظر بهتر است ؟

جواب- چون صدقه فطر مانند زکات پول زیاد نیست بهتر آن است که از یک نفربه یک نفر داده شود.

سوال137- صدقه فطر چند نفر به یک نفر پرداخته می شود؟

جواب- بلی صدقه فطر چند نفر به یک نفر جواز دارد.

سوال138- آیا صدقه فطر از طرف کدام مرجع مانند زکات جمع آوری می شود؟

جواب- در بعضی روایت نقل شده است که دولت های اسلامی صدقه فطر را مثل زکات نیز جمع آوری می کردند.

سوال139- اگر صدقه فطر توسط دولت اسلامی جمع آوری شود، فایده آن چه خواهد بود؟

جواب - یکی از مفاد آن ؛ این خواهد بود که اقتصاد دولت قوی ، همه مجبور به پرداخت می شوند؛ دست دولت بیشتر به مستحقین می رسد.

سوال 140- اقتصاد دولت چطور به این مقدار قوی خواهد شد؟

جواب – چرا طور مثال در یک کشور اسلامی سی ملیون مسلمان زندگی کند ؛ از هر یک به پول مروج خودش ، ده ربیه باشد، چند ملیون خواهد شد.

سوال 141-اگر شخصی روزه نگرفته یا مریض ویا طفل است، صدقه فطر بالایش باز هم واجب است ؟

جواب- بلی . صدقه بالای نوزادیکه قبل از نماز عید تولد شده باشد، صدقه فطر بالای والدین وی واجب می باشد.

سوال142- چرا صدقه فطر بالای کسانیکه روزه نگرفته اند واجب باشد؟

---

[68] - المحیط البرهانی، ج2، ص412

جواب- اول اینکه این حکم دین است .ثانیاً آیا ما بنده شاکر نباشیم که شکر الله , را بجا بیاوریم .صدقه فطر شکر مالی وبدنی است که الله ما وشما را توان داد تا روزه بگیریم وعبادت کنیم ویا در این دنیا از صدها نعمت ذات اقدس اللهی استفاده می کنیم .

سوال143- یک تعداد روزه را قصداً میخورند وروزه نمی گیرند آیا بالای این ها صدقه فطر نیز واجب می باشد؟

جواب- بلی صدقه فطر بالای ایشان مانند روزه گرفتن واجب است.

سوال144- چطور واجب باشد درحالیکه روزه را نگرفته است؟

جواب- بلی عدم گرفتن روزه گناهی است که باید انجام داده نمی شد، ولی انجام داده اند . وصدقه فطر عبادت وثوابی است که باید انجام شود. زیرا مریض ویا طفل روزه نگرفته ولی صدقه فطربالای ایشان واجب است.

صدقه فطر از چه چیز داده شود

سوال145- آیا چیزیکه باید پرداخته شود معلوم است ؟

جواب- بلی معلوم است . نگاه کن به روایات حدیث.

عَن أبي سعيد الْخُدْرِيّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْه قَالَ : «كُنَّا نخرج زَكَاة الْفطر إِذْ كَانَ فِينَا رَسُول الله – صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسلم – صَاعا من طَعَام ، أَو صَاعا من تمر ، أَو صَاعا من شعير ، أَو صَاعا من زبيب ، أَو صَاعا من أقط ، فَلَا أَزَال أخرجه كَمَا كنت أخرجه مَا عِشْت» . ، فَفِي لفظٍ : «كُنَّا نخرج زَكَاة الْفطر صَاعا من طعامٍ ، أَو صَاعا من شعير ، أَو صَاعا من تمر ، أَو صَاعا من أقط ، أَو صَاعا من زبيب» «قَالَ أَبُو سعيد : وَكَانَ طعامنا الشّعير وَالزَّبِيب والأقط وَالتَّمْر»[69]

[69] - أخرجه البخاري "375/3"، كتاب الزكاة: باب الصدقة قبل العيد، ومسلم "678/2"، كتاب الزكاة: باب زكاة الفطر على المسلمين من التمر والشعير، حديث "985/17"، وأبو داود "267/2"، كتاب الزكاة: باب كم يؤدي في صدقة

ترجمه :ابو سعید الخدری می گوید:ما صدقه فطر خود را در حالی خارج می کردیم که در میان ما پیامبر علیه السلام حضور داشت. یک پیمانه از طعام ، یک پیمانه از خرما ، یا یک پیمانه از کشمش ویا یک پیمانه ازقروت وی فرموده : همیشه صدقه فطر را الی آخرحیات خودبه چنین صورت می پر داختم. در روایتی دیگری نقل شده که ابوسعید چنین فرموده :ما در عصر نبوت زکات فطر را یک پیمانه از طعام یا یک پیمانه از جو یا یک پیمانه از خرماویایک پیمانه ازقروت می پرداختیم . ابو سعید گفته است که طعام ما در آن زمان جو، کشمش، قروت وخرما بود. باز هم به روایت های مختلف در مورد نگاه کن.

عَن زيد بن ثَابت قَالَ خَطَبنَا رَسُول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ من كَانَ عِنْده فليتصدق بِنصْف صَاع من بر أَو صَاع من شعير أَو صَاع من تمر أَو صَاع من دَقِيق أَو صَاع من زبيب) [70]

ترجمه : زید ابن ثابت می گوید: پبامبر علیه الصلاة والسلام ما را مخاطب قرار داد وگفت کسیکه نزدش چیزی است باید نیم پیمانه از گندم یا یک پیمانه از جو یایک پیمانه از خرما یا یک پیمانه از آرد گندم یا یک پیمانه از کشمش ویا یک پیمانه از جو ،صدقه کند.

دراحادیث روایت شده سوال146- کدام انواع از محصولات وطن است؟

جواب- به اساس روایت حدیث محصولات منصوصی روایت شده عبارت اند از: گندم، آرد گندم، جو ، آرد جو، خرما ، کشمش وقروت می باشد.

سوال147- آیا غیر از انواع محصولات ذکر شده پرداخت سایر انواع حبوبات در صدقه فطرجواز ندارد؟

الفطر، حديث "1616"، والترمذي "91/2"، كتاب الزكاة: باب ما جاء في صدقة الفطر، حديث "668"، والنسائي "51/5"، كتاب الزكاة: باب التمر في زكاة الفطر، وابن ماجه "585/1"، كتاب الزكاة: باب صدقة الفطر، حديث "1829"،

[70] - الدارقطني الجزء : 2 / الصفحة : 150 / شماره حديث : 52

جواب- در مذهب حنفی پراخت سایر حبوبات ویا محصولات که در حدیث ذکر نشده باشدجنساً در صدقه فطر مجاز نمی باشد .

سوال148- اگر شما در مورد وضاحت بیشر بدهید آیا برنج، لوبیا، عدس، دال ونخود در صدقه فطر پرداخته نمی شود؟

جواب- در مذهب حنفی اجناسیکه در احادیث ذکر نشده باشد در صدقه فطر پرداخت جنس آن جواز ندارد بلکه قیمت اجناس را بدهند.

سوال149- آیا مانند قضیه سود نمی توان که قیاس نمود . طور مثال در مورد سود برنج ذکر نشده ولی ما می توانیم که برنج را بالای گندم که منصوصی است قیاس کنیم هم چنان در مورد صدقه فطر برنج ذکر نشده، ولی گندم ذکرشده است.

جواب- درست است که گندم وبرنج در وزن پیمانه باهم مساوی اند ودر قضیه ربا وسود یکی بر دیگری قیاس می شود؛ اما در مورد صدقه فطر بنابر ملحوظات فقهی قیاس نشده است .

سوال150- پس اگر لطف کنید که آیا پرداخت برنج ، لوبیا ،عدس ونخود وامثال آن در صدقه فطر جوازد دارد؟

جواب- نه خیر پرداخت اجناس فوق در مذهب جواز ندارد، بلکه قیمت ایشاء مذکور جواز دارد.

سوال151- در مورد اینکه سایر اجناس غیر از گندم وآرد آن ، جو وآرد آن خرما قروت وکشمش باید قیمت پرداخته شود دلیل است؟

سوال152- بلی در مذهب چنین صراحت دارد (وإن أراد الأداء من سائر الحبوب أعطى باعتبار القيمة وقد بينا جواز أداء القيمة عندنا وهذا لأنه ليس في سائر الحبوب نص على التقدير)[71]

ترجمه : صاحب کتاب مبسوط سرخسی می گوید : اگر شخصی اراده پرداخت صدقه فطر را از سائر حبوبات داشته باشد باید قمیت آنرا بدهد نه خود جنس را . بخاطر اینکه در

[71] - المبسوط ج-

سائر حبوبات دلیل صریح از کتاب الله وسنت وجود ندارد.
ووجه جواز پرداخت قیمت سائر حبوبات را قبلا عرض کرده بودم.

(عند العامة وفي سائر الحبوب الجواز باعتبار القيمة)[72]
صاحب کتاب المحیط در مورد می گوید: در مورد پرداخت صدقه فطر از سائر حبوبات به نزد عامه فقهاء قیمت آن جواز دارد.

سوال- 153یعنی در مورد پرداخت برنج لوبیا و غیره دلیلی از کتاب سنت نیست؟

جواب- نه خیر بلکه در مورد استنباطات فقهی می باشد. استنباطات وفقه اسلامی یکی از دلائل ما است.

سوال154- آیا پرداخت آرد گندم ویا آرد جو جهت صدقه فطر جواز دارد؟

جواب- بلی. درست است بخاطر اینکه در بعضی روایات حدیث، آرد گندم را ذکر نموده است.

سوال155- خوب طوریکه بیان نمودید حالا فهمیدیم که صدقه فطر را باید از گندم وآرد گندم، از جو وآرد جو، از خرما واز کشمش باید بدهیم. طوریکه شما هم میدانید که این اجناس خوب وخراب هم دارد از کدام نوع آن ها باید پرداخته شود؟

جواب- اگر از جنس اعلی پرداخته شود بهتر است. اگر از متوسط پرداخته می شود جواز دارد. اگر از جنس ادنی وردی پرداخته شود صحیح نمی شود.

سوال156- چرا از جنس ردی وخراب صحیح نیست؟

جواب- جواب واضح است چیزی را که بنام الله داده شود باید بهتر واعلی باشد زیرا. خداوند بزرگ در مورد صدقه فرموده است:

---

[72] - المحیط البرهانی فی فقه النعمانی، ج2، ص410

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ)[73]

ترجمه : ای مومنان نفقه کنید از چیز های طیب وپاک که شما کسب نمودید. ونفقه کنید از آنچیزیکه برای شما از زمین خارج نمودیم . وقصد نکنید در پرداخت تان چیزی ناپاک وخبیث راکه نفقه می کنید. درحالیکه چنین چیز های نا پاک وخبیث برای شما داده شود نمی خواهید که آنرا بگیرید مگر اینکه چشم های تانرا در وقت گرفتن آن می پوشانید .بدانید که الله بی نیاز وستوده شده است. پس آیت شریف قضیه را واضح ساخت

سوال157- شما حالابفرمائید که از اجناس ذکر شده چه مقدار صدقه فطر داده شود؟

جواب- در مورد مقدرا صدقه فطر از بعضی اجناس در بین مذاهب اختلاف نظر است .

سوال158- چرا اختلاف نظرا است؟

جواب- احادیث وروایات در مورد متعدد آمده است. به گونه مثال نگاه کن به روایات .

1- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، فِي زَكَاةِ الْفِطْرِ صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ ، أَوْ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ قَمْحٍ.)[74]
ترجمه : از ابو هريرة روایت شده که یک پیمانه از خرما ویا نصف پیمانه از گندم می باشد. یعنی خرما یک پیمانه باید باشد وگندم نیم پیمانه.

2- عَنْ عَبْد الله بن ثَعْلَبَة ، أو ثَعْلَبَة بن عَبْد اللهِ بن أَبي صُعَيْر ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم:صَاعٌ مِنْ بُرٍّ ، أَوْ قَمْحٍ ، عَلَى كُلِّ اثْنَيْنِ، أَدُّوا صَاعًا مِنْ قَمْحٍ ، أَوْ صَاعًا مِنْ بُرٍّ)[75]

---

[73] - سوره بقره، آیت267

[74] - أخرجه عبد الرَّزَّاق (5761) . وأحمد 277/2 (7710)

[75]- أخرجه أحمد 432/5 (24063). وأبو داود (1621)

ترجمه : عبدالله ابن ثعلبه ویا ثعلبه بن عبدالله از پدرش روایت نموده که رسول الله صل الله علیه وسلم فرموده است: صدقه فطر یک پیمانه از گندم از هر دونفر که کوچک باشد ویا بزرگ .ودر روایتی ذکر شده که ادا کنید صدقه فطر را یک پیمانه از گندم . در این روایت گندم وآرد آنرا یک پیمانه تثبیت کرده است.

3- أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ قال أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَرَضَ صَدَقَةَ الْفِطْرِ عَلَى الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ وَالْحُرِّ وَالْعَبْدِ وَالذَّكَرِ وَالأُنْثَى نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ شَعِيرٍ).[76]

ترجمه : عبد الله ابن عباس رضی الله عنه فرموده: به یقین رسول الله صل الله علیه وسلم فرض کرده صدقه فطر بالای صغیر ، کبیر ، بالای آزاد غلام، بالای مرد زن، نصف پیمانه از گندم ویک پیمانه از خرما وجو. دراین روایت گندم را نیم پیمانه وجو خرما را یک پیمانه تثبیت کرده است.

4- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، فِي زَكَاةِ الْفِطْرِ ، عَلَى كُلِّ حُرٍّ وَعَبْدٍ ، ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى ، صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ ، فَقِيرٍ أَوْ غَنِيٍّ ، صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ ، أَوْ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ قَمْحٍ.)[77]

ترجمه : از ابو هريرة روایت شده که زکات فطر بالای هر آزاد غلام ، زن مرد، کوچک بزرگ، غنی فقیر بوده که یک پیمانه از خرما ویا نصف پیمانه از گندم . در روایت مذکور جو یک پیمانه وگندم نیم پیمانه ثابت شده است.

سوال159- از احادیث معلوم شد که در مورد گندم روایت متعدد است پس مذهب حنفی به کدام یک روایت عمل کرده است؟

جواب- مذهب حنفی سعی نموده که به تمام روایت های حدیث عمل شود روی همین ملحوط مذهب می گوید در اصل از گندم نیم پیمانه بوده (یک کیلو ودوصد پنجاه گرام) ولی یک پیمانه دادن هم جایز می باشد . (دونیم کیلو) زیرا در یک روایت یک پیمانه ذکر شده در روایتی دیگری نیم

---

[76]- أخرجه أحمد 228/1(2018) "أبو داود" 1622 . و"النَّسائي" 190/3 و25/5 ، وفي "الكبرى" 1815 و2306

- أخرجه عبد الرَّزَّاق (5761) . وأحمد 277/2(7710) [77]

پیمانه. به هر دو روایت حدیث عمل شود نیم پیمانه ویک پیمانه هرد جوازدارد.

سوال160- در مورد پرداخت گندم در صدقه فطر چه باید کرد؟

جواب- اگر گندم بیشردارد وغنی هم است بهتر است صدقه فطر یک نفر را یک پیمانه گندم بدهد.یعنی دونیم کیلو .اگر مشکل دارد وفقیر است نیم پیمانه بدهد.

سوال161- اگر آرد گندم داده شود باید به وزن گندم باشد ؟

جواب- بلی آرد گندم وخود گندم در صدقه فطر یکسان اند. یعنی عین وزن ومقدار که از گندم داده می شود باید از آرد گندم نیز داده شود.یعنی (یک گیلو دونیم صد گرام نیم صاع) ویا یک صاع دو نیم کیلو گرام.

سوال162- از آرد گندم صدقه دادن بهتر است ویا خود گندم ؟

جواب- به اساس اظهارت فقهاء ودلیل عقلی آرد گندم بهتر خواهد بود .

سوال163- چرا آرد نسبت به گندم بر تری دارد؟

جواب- در آرد نسبت به گندم مشکلات کمتر بوده ونیز قیمت آرد نسبت به گندم بیشتر می باشد ومنصوصی هم است به این دلیل آرد بهتر خواهد بود. طوریکه از امام ابویوسف روایت شده است (وَرُوِيَ عن أبي يُوسُفَ أَنَّهُ قال الدَّقِيقُ أَحَبُّ إلَيَّ من الْحِنْطَةِ وَالدَّرَاهِمُ أَحَبُّ إلَيَّ من الدَّقِيقِ)[78]

ابو یوسف رحمه الله فرموده : آرد گندم نزدم محبوب تر است نسبت به گندم مگر پول نقد ودرهم نسبت به آرد برایم بهتر ومحبوب تر می باشد.

سوال164- از آرد گندم چه مقدرا صدقه فطر ویا سرانه پرداخته شود؟

---

[78] - البدایع الصنائع، ج2، ص199

جواب- به نظر مذهب اگر داشته باشد یک پیمانه پرداخته می شود. یعنی دو نیم ویا سه کیلو . اگر نداشته باشد نصف آن

سوال165- از غیر گندم مانند خرما ،جو وآرد جو ، قروت کشمش چه مقدرا باید پرداخته شود؟

جواب- به اساس احادیث ونظرمذهب از تمام اجناس فوق الذکر یک پیمانه بایدپرداخته شود.

سوال166- از اجناس غیر منصوصی یعنی غیرازاجناس ذکر شده در احادیث چه مقدار داده شود ؟

جواب- در مذهب از اجناسیکه نام ایشان در متن احادیث ذکر نشده باشد، قیمت یک صاع یعنی یک پیمانه (چهار کیلو) از برنج لوبیا نخود وامثال آن پرداخته شود.

سوال367- چه مقدار از خرما که در احادیث ذکر شده بایدپرداخته شود؟

جواب- در مذهب امام ابوحنیفه صدقه فطر خرما یک پیمانه.می باشد

سوال168- آیا ذکر وتصریح شده که کدام نوع خرمادر صدقه فطر پرداخته شود؟

جواب- نخیر نوع خرما مشخص نشده هر قسم خرما صحیح است . ولی گفته می توانیم که خرما باید در خوردن برابر باشد تاریخ گذشته وکرم زده نباید باشد .

سوال169- مقدار خرما مشخص شد که یک صاع ویا یک پیمانه باشد آیا مشخص می شود که به به وزن امروزی یک صاع چه مقدار میشود؟

جواب- بلی فقهای کرام وزن صاع را به وزن امروز مشخص کرده اند که آن عبارت اند چهار کیلو یک صاع ودو کیلو نصف می شود بعضی ها یک صاع را دونیم کیلو

2500 گرام تعین کرده اند.

سوال170- خرما از کدام منطقه باشد عربی ، ایرانی ویا ازمناطق دیگری ؟

جواب- در شریعت نام منطقه ویا نوع خرما مشخص نیست هر نوع خرما مجاز می باشد .

سوال171- از کدام نوع کشمش باید صدقه فطر پرداخته شود؟

جواب- در مورد کشمش هم نام منطقه ویا نوع کشمش مشخص نشده است هر نوع کشمش واز هر منطقه که باشد جواز دارد .

سوال172- در کشمش کدام شرطی وجود دارد ویا خیر ؟

جواب- نه خیر هیچ شرطی بجز اینکه وزن مشخص داشته باشد واینکه قابل خوردن واستفاده باشد .

سوال173- وزن کشمش چه مقدار باشد ؟

جواب- در مورد مقدرا کشمش در مذهب دودیدگاه است .

- نظر امام ابویوسف وامام محمد باید از کشمش یک پیمانه یعنی چهار کیلو پرداخته شود.
- اما نظر امام ابوحنیفه این است که از کشمش باید نیم پیمانه پرداخته شود یعنی دو کیلو.

سوال174- فعلاً کدام نظر را باید عملی کنیم؟

جواب- هریک نظر صحیح است اگر انسان امکانات داشته باشد از کشمش چهار کیلو داده شود طبق نظر امام ابویوسف وامام محمد. اگر امکانات آن کم باشد مقدار دو کیلو گرام مطابق نظر امام ابوحنیفه بدهد.[79]

سوال175- ممکن است که قیمت کشمش را به پردازیم ؟

جواب- بلی در مذهب امام ابوحنیفه رحمه الله قیمت اجناس هم جواز دارد.

سوال176- از جو وآرد جو چه مقدار پرداخته شود؟

---

[79] - البنائع والصنائع، ج2، ص410

جواب- از جو و آرد آن به اتفاق یک پیمانه پرداخته شود. و یا قیمت آن .

سوال177- نوع جو مشخص است ؟

جواب- نخیر هر نوع جو که قابل استفاده باشد پرداخت آن جواز دارد.

سوال178- از قروت چه مقدرا پرداخته شود؟

جواب- مقدار قروت هم یک صاع می باشد ولی به اساس قول مذهب باید قمیت آنرا بپردازد.

(وَأَمَّا الْأَقِطُ فَتُعْتَبَرُ فيه الْقِيمَةُ لَا يجزىء إلَّا بِاعْتِبَارِ الْقِيمَةِ)

امام کاسانی می گوید : در مورد قروت باید قیمت آن پرداخته شود به دلیل اینکه قروت درروایت صحیح ثابت نشده است.بناءً منصوصی گفته نمیشودباید قیمت پرداخته شود.

سوال179- طوریکه شما ذکر کردید قروت در لفظ حدیث ذکر شده چطورمنصوصی نیست؟

جواب- بلی در احادیث ذکر شده است شاید بعضی فقهاء در مورد حدیث ملاحظه علمی داشته ویادر آن زمان برای ایشان نرسیده باشد.

سوال180- فعلاً در وطن ما درپهلوی گندم ، برنج ، لوبیا ونخود نیز مروج می باشد کدام جنس را باید معیار قرار دهیم ؟

جواب- اگر گندم ، جو ، کشمش و خرما معیار قرار داده شود بهتر خواهد بود . به دلیل اینکه لفظ اجناس مذکور در حدیث پیرامون پرداخت صدقه فطر صریح ذکرشده است بناءً احتیاطا گندم ، یا خرما ،یا جو ویا کشمش را باید معیار قرار بدهیم بهتر می باشد.

سوال181- در مورد پرداخت قیمت جنس درصدقه فطر یک تعدادبه شدت رد می کنند که گویا قیمت اجناس در صدقه فطر نمی شود باید جنس داده شود. شما چه نظر دارید؟

جواب- مذهب حنفی معتقد است که پرداختن جنس های ذکر شده در احادیث افضل می باشد، ولی پرداختن قیمت اجناس ذکر شده در صدقه فطر نیز جایز بلکه نظر به شرایط روز بهتر است

سوال182- آیا در مورد جواز قمیت دلیلی از شریعت وجود دارد؟

جواب- بلی فقهاء وداشنمندان پیشین از تقوا ودیانت خوبی برخوردار بودند آنها موضوعات اسلامی را به اساس بصیرت وعلم عمیق بررسی وتحقیق می کنند.ونیز میدانند مبنی اسلام به سهولت وآسانی گذاشته است. به دلایل زیر توجه نمائید.

- در شریعت در مورد منع از پرداخت قیمت چیزی وجود ندارد.
- در عصر اول اسلام موضوع خوردن نسبت به وسایل دیگری. زیادمطرح بود اما حالا ضروریات دیگری نسبت به خوردن سبقت کرده است.
- در احادیث بحث صدقه فطر از خرما جو کشمش و گندم بیشتر صورت گرفته اگر کمی دقت شود همه اجناس فوق الذکر مال صاحب قیمت بوده یعنی متقوم می باشد.
- در حدیث شریف ذکر شده که شما مساکین را در این روز، از سوال کردن غنی سازید .
(أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ "أَغْنُوهُمْ عَنْ الطَّلَبِ فِي هَذَا الْيَوْمِ")[80] ترجمه : آیا یک مسکین تنها به غذا ضرورت دارد ویا ضروریات دیگری هم می داشته باشد ؟همه معتقد هستیم که انسان در دنیای امروزی چیزی های زیادی مورد نیاز می داشته باشد. بناءً اگر قمیت باشد شاید برای فقیر نافع تر قرار گیرد.

- طبعاً فقیر تنها به غذا ضرورت ندارد باید لباس ؛ وبه سایر خوردنی ونوشیدنی ها وبه وسایل دیگری ضرورت پیداکند اگر جنس داده شده را جهت خرید چیز های دیگری به فروش رساند. باید به قیمت ارزان تر بدهد این هم

---

[80] - أخرجه الدارقطني، "152/2، 153"،

نقص فقیر می باشد. اگر به فروش نرساند مشکل حل نمی شود. باید مشکل موجود برادر فقیر خود را حل نمائیم.

- اگر صدقه دهنده اصلاً محصول زراعتی نداشته باشد چه باید کرد بدهد ویا ندهد. اگر ندهد ترک واجب نمود. اگر ادا کند جنس ندارد پس ضرور باید بخرد وقتیکه بحث خرید شود طبیعی است که کسیکه می خرد قمیت می خرد اگر به فروش رساند باید به قیمت نازل تر به فروش رساند. در این حالت اگر برای فقیر مستقیم قمیت جنس پرداخته شود بهتر نافع تر وبهتر خواهد بود.
- در صدقه فطر هدف شریعت اغنا وکمک کردن برای فقراء است. آیا پرداخت جنس بیشترکمک کننده است ویا پول نقد؟ همه متفق هستیم که هدف درصدقه فطر غنی ساختن فقیر است. پس باید روی هدف مشخص تلاش نمود.
- در بعضی مناطق محصولات وجود ندارد. صدقه دهنده چه کار کند؟ ویادر همان منطقه فقیر نسیت پس صدقه دهنده الی کدام منطقه جنس را حمل کند.
- فقهای فعلی معاصر نیز از کشور های متعدد دنیا مثل مصر ؛ اردن ، وسایر کشور های اسلامی پرداخت قمیت جنس را جهت مصلحت فقیر نیز فتوا داده اند.

مآخذ:

قـــــرآن کـــریم

1- ابراهیم انیس، وهمکاران وی (1960م). المعجم الوسیط. ج- 1. ترکیه : المکتبة الاسلامیة .

2- ابن حبان، محمد بن حبان بن أحمد أبو حاتم التميمي البستي. (1414 هـ- 1993م). صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان تحقيق : شعيب الأرنؤوط-بيروت : مؤسسة الرسالة .

3- ابن حجر، شهاب الدین احمد بن علي عسقلاني. (1407- هـ) فتح الباری شرح صحیح البخاری) قاهرة : دار المطبعة السلفية
4- ابن حنبل . أحمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني. (1420هـ) . مسند الإمام احمد: شعيب الأرنؤوط .بيروت : مؤسسة الرسالة .
5- ابن خزيمه ،محمد بن إسحاق بن خزيمة أبو بكر السلمي النيسابوري. (1430 هـ) صحيح ابن خزيمة تحقيق : د. محمد مصطفى الأعظمي. بيروت ،: المكتب الإسلامي .
6- ابن أبي شيبة، أبوبكر عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن (ب-ت) المصنف طبعة دار القبلة. عثمان العبسي
7- ابن عابدين ، محمد امين . (ب ت) . ردالمحتار. ج – 3 . پاكستان - كراچی : سعيد كمپنی .
8- ابن عادل ،ابو حفص عمر بن علی الحنبلی الدمشقی . (1419 هـ1998م) . اللباب فی علوم الكتاب . بيروت :دار الكتب العلمية.
9- ابن قدامه ، عبدالله بن احمد بن قدامة . (1405 هـ – 1984 م) . المغنی . ج – 8 . بيروت : دارالفكر.
10- ابن كثير،اسماعيل بن عمرالدمشقي أبوالفداء. (ب ت) تفسيرالقرآن العظيم. قاهره: مكتبة دار التراث .
11- ابن ماجه، محمد بن يزيد أبو عبدالله القزويني.(ب ت) سنن ابن ماجه: . تتحقيق : محمد فؤاد عبد الباقي. بيروت : دار الفكر
12- ابن نجيم ، زين الدين بن ابراهيم بن محمد . (ب ت) . البحر الرائق . ج – 3 . پشاور : المكتبة الحقانيه .
13- ابن همام ، محمد بن عبدالواحد الحنفی . (ب ت) . فتح القدير. ج – 3 . پشاور : المكتبة الحقانيه .
14- أبو داود ، سليمان بن الأشعث السجستاني الأزدي . (1408 هـ 1988م)سنن أبي داود تحقيق : محمد محيي الدين عبد الحميد دار الريان .
15- أبو عمر يوسف بن عبد الله بن عبد البر القرطبي الكافي في فقه أهل المدينة
16- ابو ضياء خليل بن اسحاق بن موسى- مختصر الخليل- بيروت

17- البخارى ، ابو عبدالله محمد بن اسماعيل . (ب ت) . صحيح البخارى . ج-3 . كراچى : قديمى كتب خانه .

18- (م) .كشاف 1982هـ 1402البهوتي،منصوربن يونس بن ادريس. ،تعليق الشيخ هلال مصيلحي . 3القناع عن متن الاقناع.ج دارالفكر، :مصطفى هلال،بيروت

19- ترمذي، محمد بن عيسى أبو عيسى.( )الجامع الصحيح سنن الترمذي: تحقيق : أحمد محمد شاكر وآخرون . بيروت : دار إحياء التراث العربي.

20- جرجاني،علي بن محمد بن علي الجرجاني. (1405 هـ) .التعريفا ت.تحقيق إبراهيم الأبياري. بيروت: دار الكتاب العربي .

21- م 1990 هـ 1411حاكم،محمد بن عبدالله أبوعبدالله النيسابوري.( ) . المستدرك على الصحيحين ،تحقيق مصطفى عبدالقادرعطا دارالكتب العلمية، :،بيروت

22- الدرالمحتارشرح .هـ) 1386حصكفي،محمد علاء الدين بن علي.(تنويرالأبصارفي فقه مذهب الامام أبي حنيفة،بيروت: دارالفكر،

23- دارقطني ، علي بن عمر أبو الحسن ا البغدادي . (1386م) .سنن الدارقطني . تحقيق . السيد عبد الله هاشم يماني المدني) بيروت :دار المعرفة .

24- دردير، احمد بن محمد بن احمد العدوى الشهير . (1999م).شرح الكبير مختصر الخليل للخرشي .بيروت : دارالفكر

25- دُسُوقِيُّ،مُحَمَّدُ بْنُ عَرَفَةَ ا الْمَالِكِيُّ. (ب ت) حاشية الدسوقي. بيروت لبنان :المكتبة العلمية

26- رملي، شمس الدين محمد بن أبي العباس أحمد بن حمزة ابن شهاب الدين .(1404هـ - 1984م) . نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج. بيروت : دار الفكر .

27- زيلعي ،عبدالله بن يوسف أبو محمد الحنفي . (ب ت) .نصب الراية لأحاديث الهداية.تحقيق :محمد يوسف البنوري. مصر : دار الحديث .

28- زيلعي ، عثمان بن علي الحنفي . (1313هـ.) . تبين الحقائق شرح كنز الدقائق .. القاهرة : الناشر دار الكتب الإسلامي. .

29- سرخسي، ابی بکر محمد بن محمد، (1427 هـ 2006م). المبسوط 8 كويته: مكتبة الغفارية.
30- طبراني،سليمان بن أحمد بن أيوب أبوالقاسم. (1404 هـ) المعجم الأوسط ،تحقيق.حمدي بن عبدالمجيد السلفي .قاهرة: مكتبة الزهراء،
31- سيوطي، جلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر. (1421هـ – 2000م) الحاوي للفتاوي في الفقه تحقيق : عبد اللطيف حسن عبد الرحمن دار الكتب العلمية - بيروت / لبنان - الطبعة : الأولى
32- عليش، محمد . (1409 هـ - 1989 م) منحال جليل شرح على مختصر سيد خليل، بيروت: دارالفكرللطباعة،
33- عطية ، بن محمد سالم. شرح بلوغ المرام
34- قاري علي بن سلطان محمد الهروي. (ب ت) مرقات شرح المشكات المصابيح مكتبه الاسلاميه كويته.
35- كاساني علاء الدين ابی بكر بن مسعود (ب ت) .بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع.پشاور:مكتبة حقانية محله چنگی
36- مالك، ابن أنس أبوعبدالله الأصبحي . (ب ت) موطأ الإمام مالك رواية محمد بن الحسن الشيباني،تحقيق: عبد الوهاب عبد اللطيف، كويت: وزارة الأوقاف،
37- مرغياني،علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الرشداني. (ب ت) الهداية شرح بداية المبتدي. هند : المكتبة الإسلامية.
38- مسلم ، بن الحجاج أبو الحسين القشيري النيسابوري. (ب ت) صحيح مسلم. تحقيق : محمد فؤاد عبد الباقي بيروت:دار إحياء التراث العربي.
39- ميداني، عبد الغني الغنيمي الدمشقي. (ب ت) اللباب في شرح الكتاب محقق : محمود أمين النواوي. قاهرة: دار الفكر.
40- محمد، أبوعبدالله. (عبد الرحمن بن مغربي 1398 هـ) مواهب الجليل لشرح مختصرخليل،بيروت: دارالفكرللطباعة،
41- نَّسائي ، أحمد بن شعيب أبو عبد الرحمن النسائي. سنن" النَّسائي. (1986م) تحقيق : عبد الفتاح أبو غدة . بيروت: :مكتب المطبوعا الإسلامية.

42- م) 1991هـ 1411من علماء الهند. (نظام الدين وجماعة الفتاوى الهندية في مذهب الإمام الأعظم أبي حنيفة دارالفكر. :النعمان،بيروت

43- نواوى -محيى الدين يحيى بن شرف الدين. (ب ت) المجموع شرح المهذب-بيروت : دار الحكم .

44- يوسف،بن عبدالله بنم حمد بن عبدالبر بن عاصم النمري القرطبي. (ب ت) التمهيد لمافي الموطأ من المعاني والأسانيد. مؤسسة القرطبه .